

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2020

Eva Mrázková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

**Emigrace z Bosny a Hercegoviny pohledem
transnacionalismu: Bosenská emigrace nejen
jako odliv mozků**

Bakalářská práce

Autorka práce: Eva Mrázková

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Barbora Chrzová

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 20. května 2020

Eva Mrázková _____ v.r. _____

Bibliografický záznam

Mrázková, Eva. Emigrace z Bosny a Hercegoviny pohledem transnacionalismu: Bosenská emigrace nejen jako odliv mozků. Praha, 2020. 45 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce Mgr. et Mgr. Barbora Chrzová.

Rozsah práce: 72 128 znaků

Abstrakt

Emigrace z Bosny a Hercegoviny je téma, které je i přes svou aktuálnost a důležitost nedostatečně zmapováno. V médiích i akademické literatuře bývá prezentováno jako proces, kterým země přichází o pracovní sílu a kvalifikované odborníky. Cílem práce je přispět do diskursu o bosenské emigraci a pomocí konceptu transnacionalismu poukázat na často opomíjený podíl bosenských emigrantů na rozvoji země. Práce si pokládá otázku, v jakých oblastech a jakým způsobem bosenští emigranti na rozvoji země participují. Nejprve představuje koncept transnacionalismu, popisuje vývoj emigrace z Bosny a Hercegoviny od roku 1992 a během 21. století, zmiňuje charakteristiky bosenské diaspory a mediální a akademický diskurs o tématu. Poté nastiňuje jednotlivé oblasti, do kterých členové bosenské diaspory svými aktivitami zasahují, a způsoby, jakými tak činí. Práce došla k závěru, že bosenští emigranti přispívají k chodu ekonomiky země posíláním ekonomických remitencí, či komunikací se svými známými předávají bosenské společnosti takzvané sociální remitence, neboli nápady, dovednosti či hodnoty načerpané v zahraničí, a tím mohou ovlivnit situaci v bosenské společnosti. Bosenská diaspora může zemi pomoci také zprostředkováním nových technologií či kontaktů v cizině. V neposlední řadě přispívají bosenští akademici či odborníci v zahraničí do diskursu o Bosně a Hercegovině. Závěrem práce nastiňuje možné zefektivnění politiky země pro lepší využití diaspory k rozvoji Bosny a Hercegoviny.

Abstract

Although the topic of emigration from Bosnia and Herzegovina is relevant and up-to-date, it has been not sufficiently covered in the literature yet. Both the media and academic works present the emigration from Bosnia and Herzegovina as a process which causes a significant loss of workforce and qualified professionals to the country. This work aims to point out the often omitted participation of Bosnian Diaspora on the growth of the country and therefore contribute to the discourse about Bosnian emigration. To show this influence, the paper examines the Bosnian emigration through the lens of the concept of transnationalism. This paper questions what fields are influenced by Bosnian emigrants and how do they influence those spheres. Firstly, the paper introduces the concept of transnationalism and describes the development of emigration from Bosnia and Herzegovina from 1992 to the events in the 21st century. Then it explores the characteristics of Bosnian Diaspora and the discourse about the Bosnian emigration in media and academic literature. Consequently, there are outlined particular fields that are influenced by Bosnian emigrants and practices by which they influence these fields. The paper concludes that Bosnian emigrants contribute to the country's economy by sending remittances, or social remittances which include ideas, abilities or values which emigrants gain abroad and transfer via a communication to their relatives and friends in Bosnia and Herzegovina. By these practices they can improve the situation in the country. Bosnian Diaspora may

help the country also by sharing some technologies which are used abroad or by mediating some contacts with some specialists from abroad. The Bosnian academics from abroad significantly contribute to the discourse about the country as well. In the end the paper proposes some policies that may be applied to enhance the cooperation between Bosnia and Herzegovina and its Diaspora.

Klíčová slova

Emigrace, Bosna a Hercegovina, odliv mozků, transnacionalismus, remitence

Keywords

Emigration, Bosnia and Herzegovina, brain drain, transnationalism, remittances

Title/název práce

Emigrace z Bosny a Hercegoviny pohledem transnacionalismu: Bosenská emigrace nejen jako odliv mozků

Emigration from Bosnia and Herzegovina through the Lens of Transnationalism: Bosnian Emigration Beyond the Brain Drain

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. et Mgr. Barboře Chrzové za vedení práce a své rodině za podporu při studiu.

Obsah

1. Úvod.....	2
1.1 Přehled literatury a pramenů	3
1.2 Použité pojmy	5
1.3 Koncept transnacionalismu	6
2. Vývoj emigrace z Bosny a Hercegoviny od konce 20. století a během 21. století.....	8
2.1 Nucená emigrace během válečného konfliktu 1992–1995	9
2.2 Migrace v poválečných letech	10
2.3 Vlna dobrovolné emigrace ve 21. století	12
2.4 Charakteristika bosenské diaspory	14
3. Akademický diskurs o emigraci z Bosny a Hercegoviny.....	16
3.1 Mediální diskurs o emigraci z Bosny a Hercegoviny.....	17
4. Emigrace z Bosny a Hercegoviny pohledem transnacionalismu.....	18
4.1 Vliv emigrace na rozvoj ekonomiky Bosny a Hercegoviny	19
4.2 Vliv emigrace na neekonomické faktory a společnost Bosny a Hercegoviny.....	22
4.3 Působení bosenské kvalifikované diaspory a akademiků	25
5. Aktivní politika vůči diaspoře	27
6. Závěr.....	29
Zdroje	32

1. Úvod

S vysokou mírou emigrace obyvatelstva se Bosna a Hercegovina potýká především v průběhu 21. století. Jednou z významných skupin emigrujících ze země je kvalifikovaná a vzdělaná vrstva obyvatelstva a inteligence. Odchod těchto lidí se označuje jako odliv mozků (brain drain) a bývá vnímán jako hrozba pro rozvoj daného státu. Odliv mozků a emigrace obyvatelstva má dopad nejen na ekonomickou, demografickou či politickou situaci v zemi, ale také na každodenní život bosenských obyvatel. Odchod velkého množství mladých a kvalifikovaných lidí z Bosny a Hercegoviny byl v poslední době analyzován jak v mediálních, tak akademických člancích. Nicméně valná většina novinářů a akademiků vnímá emigraci jako jednosměrný proces, kterým země přichází o pracovní sílu, inteligenci a ekonomický potenciál, a tudíž prezentují emigraci z Bosny a Hercegoviny jako vývoj, kterým země pouze ztrácí. Je přitom sice neoddiskutovatelné, že pro bosenskou ekonomiku, společnost a celkový rozvoj je úbytek obyvatelstva problematický, nicméně situace není pro zemi pouze ztrátová, jak se často prezentuje v médiích a na akademické půdě.

Emigranti z Bosny a Hercegoviny mají většinou ke své zemi původu silný vztah, který mohou vyjadřovat zájmem o tamější dění či v neposlední řadě přispíváním k jejímu rozvoji, například finanční podporou známých v zemi svého původu. Také jsou často ve velmi úzkém kontaktu se svými přáteli a rodinou, kteří v zemi zůstali. Dochází proto k výměně informací, názorů, dovedností či hodnot, které emigrant v zahraničí nabyt, a tyto postřehy mohou následně působit na situaci v zemi. Stejně tak pomáhají technologicky nevyspělé Bosně a Hercegovině její kvalifikovaní emigranti v zahraničí sdílením nových nápadů, postupů, či inovací v technologické sféře. V neposlední řadě přispívá bosenská inteligence, která emigrovala do zahraničí, ke zvyšování znalosti a porozumění Bosny a Hercegoviny v akademickém i politickém prostředí.

Práce se zabývá tématem emigrace z Bosny a Hercegoviny od válečného konfliktu, který v zemi začal v roce 1992, až do roku 2019. Tématem práce je emigrace z Bosny a Hercegoviny, protože ačkoliv je pro zemi velmi aktuální a palčivé, není mu v současnosti věnována v akademických pracích úměrně k jeho důležitosti dostatečná pozornost. Výzkum emigrace a odlivu mozků je přitom pro Bosnu a Hercegovinu velmi důležitý. Data týkající se emigrace ze země jsou často neaktuální a nepřesná, a tím pádem je například i pro politiky obtížné pracovat s těmito problémy.

Cílem práce je pohledem konceptu transnacionalismu poukázat na fakt, že přestože emigrace znamená pro Bosnu a Hercegovinu aktuálně velký problém, který zemi v mnoha směrech oslabuje, situace je mnohem komplexnější a emigrace rovněž může značným způsobem přispívat k rozvoji země. Transnacionalismus chápe emigraci jako proces, kterým emigrant zasahuje do dění nejen v zemi, do které přišel, ale současně ovlivňuje také zemi svého původu. Tento koncept je použit především proto, že dokazuje emigrantův vliv na jeho původní zemi, a proto lze jeho pohledem vnímat také aktivity bosenských emigrantů. Pomocí transnacionalismu lze tudíž zdůraznit vliv emigrantů na

Bosnu a Hercegovinu. Práce si klade otázky, v jakých oblastech mohou emigranti přispívat k rozvoji země a jakým způsobem tak činí.

Vnímání bosenské emigrace optikou transnacionalismu jako možnosti rozvoje země je zvoleno především proto, že je mezi akademiky i v médiích často opomíjeno a tudíž neprozkoumáno. Tento pohled přitom poukazuje na aktivity a příspěvky emigrantů, které jsou často opomíjeny, a do určité míry tedy vyváží debatu o problému emigrace. Pokud budou představeny oblasti, do nichž mohou emigranti zasahovat, zvýší se navíc v zemi povědomí o těchto možnostech a politici i společnost jako celek lépe využijí potenciálu emigrace.

První kapitoly práce vysvětlují odborné pojmy, které se v textu objevují, a koncept transnacionalismu, jehož pohledem práce danou problematiku zkoumá. Následující část práce je zaměřena na historii emigrace z Bosny a Hercegoviny od období občanské války mezi lety 1992—1995 až po situaci v průběhu 21. století. Historický vývoj emigrace je klíčový k pochopení aktuální situace země, a tudíž je mu v práci věnována značná část prostoru. Následující kapitola představuje základní charakteristiky bosenské diaspory, které jsou důležité k pochopení aktivit a chování bosenských emigrantů vůči zemi svého původu. Dále se práce zabývá akademickým a mediálním diskursem o bosenské emigraci a poukazuje na jednostrannost, kterou je tento problém prezentován. Další část práce se zabývá participací bosenských emigrantů na rozvoji ekonomické, sociální a akademické sféry Bosny a Hercegoviny. Představuje koncepty ekonomických a sociálních remitencí a uvádí konkrétní případy zapojení bosenských emigrantů do dění v zemi. Poslední kapitola se zabývá politikou Bosny a Hercegoviny vůči její diaspoře, která je klíčová pro efektivnější využívání potenciálu emigrantů. Představuje historický vývoj této politiky a nastiňuje oblasti, ve kterých může Bosna a Hercegovina politiku prohloubit, aby byla spolupráce s diasporou efektivnější a pro zemi prospěšnější.

1.1 Přehled literatury a pramenů

Jak již naznačují předchozí odstavce, literatura věnující se tématu bosenské emigrace není v porovnání s její aktuálností a důležitostí příliš obsáhlá. Málo zmapován je především vliv emigrantů na Bosnu a Hercegovinu. Nicméně v posledních letech vyšlo několik bosensky psaných titulů zaměřujících se na bosenskou migraci. V případě akademických zdrojů dostupných v angličtině se jedná především o kratší odborné články; obsáhlejších titulů, jako například knih, je k tématu napsáno méně. Nicméně v anglickém jazyce jsou dostupné také rozsáhlejší reporty, které jsou prováděny mezinárodními organizacemi působícími v zemi. Ministerstvo bezpečnosti Bosny a Hercegoviny pravidelně vydává v anglickém a bosenském jazyce migrační profil země. V případě bosensky psaných odborných prací je situace jiná. O emigraci ze země v posledních třech letech vyšlo několik knih a obsáhlejších prací. Dostupné jsou také bosensky psané kratší odborné články. V českém akademickém prostředí je emigrace z Bosny a Hercegoviny téměř nezmapovaná. Výzkum týkající se tématu migrace z Bosny a

Hercegoviny provedl Ondřej Žíla, který se zaměřil především na návrat nuceně vysídlených osob během válečného konfliktu v 90. letech. Nicméně obsáhlejší analýza emigrace z Bosny a Hercegoviny v poválečné době v česky psané literatuře chybí.

Také v médiích je emigrace z Bosny a Hercegoviny zmapována pouze částečně. Například články jak na bosenských, tak zahraničních webech téma zmiňují, nicméně většina z nich prezentuje emigraci jako hrozbu pro Bosnu a Hercegovinu a nepokrývá téma komplexněji.

Práce čerpala především z anglicky psaných a několika českých sekundárních pramenů. Z primárních zdrojů používala články internetových médií, ať už českých, bosenských, či anglicky publikujících. Jako zdroj dat byly použity reporty mezinárodních organizací a údaje z migračního profilu země. Pro informace o konceptu transnacionalismu, vývoji emigrace, diaspoře a aktivitách bosenských emigrantů byly použity knihy, odborné texty a akademické články. Internetové články práce využila především pro zmapování obecného diskursu o emigraci z Bosny a Hercegoviny.

Při práci s konceptem transnacionalismu se text opíral o výzkum česky píšícího sociologa aktuálně působícího na Masarykově univerzitě, Czaby Szaló a jeho knihu vydanou v roce 2007 *Transnacionální Migrace: Proměny Identit, Hranic a Vědění o Nich*,¹ či práce zahraniční profesorky Peggy Levitt,² která působí na Wellesley College a na Harvardské univerzitě a zabývá se sociologií a ve velké míře přispívá také do diskursu o transnacionalismu. V historickém přehledu o emigraci z Bosny a Hercegoviny byly použity práce českého akademika působícího na Univerzitě Karlově Ondřeje Žíly,³ profesora a sociologa Marka Valenty⁴, či politoložky Alidy Vracic,⁵ která se zabývá regionem Balkánu a evropskou integrací. Problematice bosenské diaspoře se věnuje například

¹Csaba Szaló, *Transnacionální Migrace: Proměny Identit, Hranic a Vědění o Nich* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007).

²Peggy Levitt and Nadya Jaworsky, "Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends," *Annual Review of Sociology*, 2007; Peggy Levitt and Glick Schiller, "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society," *Center for Migration Studies* 38 (2004).

³Ondřej Žíla, "After Coming Home: Forms and Meanings of Return in Dayton's Bosnia and Herzegovina," 2019.

⁴Marko Valenta, *Bosnian Diaspora Integration in Transnational Communities*, 2011; Marko Valenta and Zan Strabac, "The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects," *Refugee Survey Quarterly*, 2013.

⁵Alida Vracic, "THE WAY BACK: BRAIN DRAIN AND PROSPERITY IN THE WESTERN BALKANS," 2018; Alida Vracic, "TIME FOR POLICY CHANGE ON WESTERN BALKANS EMIGRATION," *Balkan Insight*, 2020, <https://balkaninsight.com/2020/01/13/time-for-policy-change-on-western-balkans-emigration/>. (staženo 1. 4. 2020)

bosenský rodák působící na univerzitě v Austrálii, profesor a antropolog Hariz Halilovich,⁶ či již zmíněný Marko Valenta. Ekonomickými remitencemi emigrantů se zabývají například odborníci působící ve World Bank Samuel Munzele Maimbo a Dilip Ratha, z jejichž knihy *Remittances: Development Impact and Future Prospects*⁷ práce čerpala. Zdrojem v kapitole o neekonomických vlivech migrantů na zemi byl výzkum profesorky zaměřující se na sociální a politické vědy Anne White,⁸ která se zabývá mimo jiné takzvanými sociálními remitencemi. Dalším významný dílem, o které se práce opírá v kapitole o bosenské politice vůči diaspoře je kniha politologa zaměřujícího se na diasporu a demografické změny Jasmina Hasiće a socioložky zabývající se tématy migrace a diasporu Dženety Karabegović *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*.⁹

1.2 Použité pojmy

Následující kapitola představuje a vysvětluje pojmy, které jsou v práci použity.

Práce používá ve velké míře termíny spojené s migrací obyvatelstva. Prvním z nich je uprchlík, který je podle prvního článku Úmluvy o právním postavení uprchlíků definován jako člověk, který „se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti“.¹⁰ V práci jsou s ohledem na bosenskou historii a kvůli rozdílným důvodům odchodu ze země rozlišeni lidé, kteří zemi opustili během občanské války, a lidé, kteří ze země odešli v době míru. Lidé, kteří utekli z Bosny a Hercegoviny před občanskou válkou do zahraničí mezi lety 1992—1995, jsou označeni jako uprchlíci. Pro obyvatele, kteří ze země odcestovali a usadili se v zahraničí v době míru a jejichž důvody odchodu nebyly spojené s válkou, je

⁶Hariz Halilovich et al., “MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development” (Sarajevo, 2018).

⁷Samuel Munzele Maimbo and Dilip Ratha, *Remittances: DEVELOPMENT IMPACT AND FUTURE PROSPECTS* (Washington DC, 2005).

⁸ Anne White et al., *The Impact of Migration on Poland EU Mobility and Social Change* (London: UCL Press, 2018); Anne White and Izabela Grabowska, “Social Remittances and Social Change in Central and Eastern Europe: Embedding Migration in the Study of Society,” *Central and Eastern European Migration Review* 8, no. 1 (2019).

⁹ Jasmin Hasić and Dženeta Karabegović, *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence* (Macmillan, 2019).

¹⁰“Úmluva o Právním Postavení Uprchlíků,” OSN.cz, n.d., <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprchlici.pdf>. (staženo 8. 5. 2020)

v práci použit termín emigranti. Nicméně obecně je termín emigrant definován jako „osoba, která cestuje nebo vycestovala ze země původu“.¹¹

V práci jsou použity další termíny spjaté s migrací, a to emigrace a diaspora. Emigrace je obecně definována jako „odchod osoby z určitého státu s úmyslem dlouhodobě se usadit v jiném státu“.¹² Pojem emigrace je v práci většinou používán jako podstatné jméno, ale významově je chápán stejně. V práci je často zmíněn také pojem diaspora, čímž se rozumí „jednotlivci anebo sítě, sdružení a komunity, které opustily svou zemi původu, ale nadále udržují spojení se svou vlastí“.¹³ V definici pojmu jsou zahrnuti kromě integrovaných členů v přijímající zemi také dočasně pracující, osoby s dvojitým občanstvím, či další generace emigrantů. Dalším důležitým termínem, se kterým práce pracuje, je odliv mozků. Tento termín je nejen v souvislosti s emigrací z Bosny a Hercegoviny používán jako „Emigrace kvalifikovaných a talentovaných jedinců ze země původu do jiné země...“.¹⁴

V práci je použit také pojem remitence, který je obecně definován jako „peníze, vydělané nebo získané cizími státními příslušníky, které jsou převedeny do země původu“.¹⁵ V práci jsou tímto pojmem označeny veškeré ekonomické příspěvky bosenských emigrantů, které posílají do Bosny a Hercegoviny. Pokud se jedná o příspěvky emigrantů jejich zemi původu, které nejsou ekonomického charakteru, například informace, zkušenosti, či nápady, jsou označeny jako sociální remitence.

V práci je použit také termín přijímací země, což jsou „země, které souhlasily s přijetím určitého počtu uprchlíků a přistěhovalců na základě prezidentského, ministerského, či parlamentního rozhodnutí“.¹⁶ Od obecné definice se význam pojmu v práci liší, protože používá pojem přijímací země jako jakýkoli stát, ve kterém se bosenský emigrant usadil.

1.3 Koncept transnacionalismu

Následující kapitola představuje koncept transnacionalismu, jeho historický vývoj a významné autory, kteří se konceptem zabývají. Protože se práce dívá na problematiku bosenské emigrace z pohledu transnacionalismu, je kontext vývoje a debaty o tomto konceptu důležitý k pochopení souvislostí.

Koncept transnacionalismu se v rámci migračních studií začal vyvíjet během 90. let 20. století a stal se klíčovým při formulování nových teorií o soudobé migraci. Jeho základní myšlenkou je představa, že emigrace není jen jednosměrný proces, kdy emigrant ovlivňuje pouze zemi svého nového bydliště, ale působí také na stát, ze kterého pochází. Stejně definuje koncept například Csaba

¹¹Kristýna Andrlová, Anna Dumont, and Erika Kastnerová, “Výkladový Slovník Migrační Terminologie,” n.d., https://www.iom.cz/files/Vykladovy_slovník_migracni_terminologie_IOM.PDF. s.36 (staženo 8. 5. 2020)

¹²IBIDEM s. 36

¹³IBIDEM s. 32

¹⁴IBIDEM s. 61

¹⁵IBIDEM s. 78

¹⁶IBIDEM s. 75

Szaló, který uvádí, že transnacionalismus propojuje země, ze kterých migranti pochází a místa jejich aktuálního pobytu. Tudíž, i přestože tzv. transmigranti zachovávají vztahy se svou domovinou a nevzdávají se své původní identity a kultury, nebrání to jejich integraci v nové zemi.¹⁷

Koncept transnacionalismu vzniknul především proto, že dřívější teorie, zaměřující se na podmínky v přijímací společnosti¹⁸ a chápající migraci jako jednosměrný proces¹⁹, již na analýzu migrace v globalizujícím se světě nestačily. Jednou z prvních zemí, kterou se začali akademikové z pohledu transnacionalismu zabývat, byly Spojené státy, kde vyvstala otázka, jak z nově příchozích migrantů udělat „pravé Američany“. Po několika výzkumech akademici zjistili, že to, jak dobře se nově příchozí jedinec do společnosti integruje, asimiluje a přizpůsobí nové kultuře, závisí nejen na jeho osobnosti, ale také na tom, z jaké země a z jakého důvodu odešel a na ekonomické, sociální a politické situaci jak v zemi původu, tak přijímací zemi.²⁰ V 90. letech 20. století přispěli odborníci do debaty dalším zjištěním, a to, že jsou migranti aktivní nejen v zemích a společnostech, do kterých emigrovali, ale také ve svých zemích původu. Byly popsány způsoby, jakými se migranti zapojují do aktivit spojených s politickými, kulturními, rodinnými, ekonomickými a náboženskými záležitostmi v jejich původních zemích. Díky těmto aktivitám zůstávají součástí společnosti své původní země, ačkoliv v ní již nějaký čas nežijí, či v případě druhé generace migrantů, nikdy nežili.²¹

Po prvních člancích, ve kterých byl transnacionalismus představen, přišla vlna kritiky a poukázání na nedostatky konceptu. Projevila se například pochybnost nad důležitostí konceptu a názor, že se trend transnacionalismu týká pouze úzké skupiny migrantů. Na tento nedostatek poukázal Alejandro Portes výzkumem, který provedl v roce 2002. Uvádí, že se na transnacionálních aktivitách podílí pouze 10-15 % migrantů ze zemí, které zkoumal.²² Další kritika se zakládala na tom, že koncept transnacionalismu není nic nového a transnacionální migrace byla ve světě přítomna již dříve v historii. Nicméně v reakci na kritické ohlasy se konceptem začalo zabývat mnoho nových autorů, kteří jej aplikovali na různé případy a snažili se ho konkretizovat a objasňovat.²³ Bylo například napsáno mnoho studií o případech migrantů v různých zemích světa či jak koncept transnacionalismu ovlivňuje jiné disciplíny, jako například sociologii, antropologii, či kulturní studia. Některé studie také zkoumaly, zda se dá o konceptu transnacionalismu opravdu hovořit i v rámci migrace probíhající dříve v historii.²⁴ Novější teorie pracují s transnacionalismem jako s pojmem spojujícím původní a přijímací

¹⁷Szaló, *Transnacionální Migrace: Proměny Identit, Hranic a Vědění o Nich*. s. 7-8

¹⁸IBIDEM s. 23

¹⁹Levitt and Jaworsky, “Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends.” s. 130

²⁰IBIDEM s. 130

²¹IBIDEM s. 130

²²IBIDEM s. 131

²³IBIDEM s. 131

²⁴Nadje Al-Ali, Richard Black, and Khalid Koser, “The Limits to ‘Transnationalism’: Bosnian and Eritrean Refugees in Europe as Emerging Transnational Communities,” *Ethnic and Racial Studies*, 2001. s. 579

zemi migranta. Transnacionální migrant není v přijímací společnosti izolovaný. Je integrován ve své nové zemi pobytu, ale udržuje silné vazby se svou zemí původu, tím pádem je rozkročen mezi těmito zeměmi.²⁵

Jeden z nejznámějších akademiků zaměřujících se na koncept transnacionalismu je již výše zmíněný Alejandro Portes. Další významnou akademičkou zabývající se tímto tématem je Peggy Levitt, která zkoumala transnacionalismus z pohledu sociální teorie.²⁶ Z českých autorů píšících o transnacionalismu je nejznámější Csaba Szaló. Jedním z významných autorů, který je původem z Bosny a Hercegoviny a zabývá se tématem transnacionalismu je rodák ze Srebrenice, Hariz Halilović. Jako sociální antropolog působí na univerzitě v australském Melbourne. Ve svých akademických pracích se věnuje mimo jiné transnacionalismu a bosenské diaspoře.²⁷ Například ve své knize *Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-local Identities in Bosnian War-torn Communities* (Místa Bolesti: Nucené Vysídlení, Lidová Paměť a Trans-lokální Identity v Bosenských Válkou Rozervaných Komunitách)²⁸ popisuje, jaký měl válečný konflikt v 90. letech a s ním související násilné vystěhování obyvatel vliv na jejich paměť a identitu. Zaměřuje se nejen na případ těch, co zůstali v Bosně a Hercegovině, ale také na bosenskou diasporu po celém světě.

Práce se dívá na problematiku bosenské emigrace pohledem transnacionalismu protože má za cíl ukázat, že migrace z Bosny a Hercegoviny není pouze jednosměrným procesem spojeným s úbytkem obyvatelstva. Prostřednictvím konceptu transnacionalismu práce upozorňuje na to, že emigranti zemi v mnoha směrech ovlivňují a udržují s ní často těsné vazby, a tudíž se jedná o pohyb „tam i zpět“ nejen osob, ale také například kapitálu, či myšlenek a nápadů. Tento tok vlivů a peněz ze zahraničí v zemi ovlivňuje mnoho oblastí, od ekonomické po sociální.

2. Vývoj emigrace z Bosny a Hercegoviny od konce 20. století a během 21. století

Přestože v historii Bosny a Hercegoviny hrála emigrace obyvatelstva významnou roli, poslední dvě desetiletí jsou pro zemi z pohledu migrace klíčová. Vývoj bosenské emigrace v minulosti je zásadní k pochopení aktuální situace.

²⁵Szaló, *Transnacionální Migrace: Proměny Identit, Hranic a Vědění o Nich.* s. 8

²⁶Levitt and Schiller, “Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society.”

²⁷“HARIZ HALILOVIĆ, SREBRENİČANIN U AUSTRALIJI, PISAC, ANTROPOLOG: “Zlodjela Činjena u Ime Srba Su Bila Čisti Fašizam, Ili Klerofašizam, Jer Je...,”” Slobodna Bosna, 2018, https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/86301/hariz_halilovic_srebrenichanin_u_australiji_pisac_antropolog_zlodjela_chinjena_u_ime_srba_su_bila_chisti_fasizam_ili_klerofasizam_jer_je.html.22.3.20 (staženo 4. 3. 2020)

²⁸Hariz Halilovich, *PLACES OF PAIN Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities*, 2013.

Emigrační vlny z Bosny a Hercegoviny bývají nejčastěji rozděleny na období, kdy byla země součástí federace Jugoslávie a mnoho obyvatel odjíždělo do zahraničí načerpat pracovní zkušenosti, na válečné období a na období po válce.²⁹ Pro účely této práce, která se zaměřuje na aktuálnější situaci, je ovšem použito rozdělení, kdy první období časově koresponduje s válečným konfliktem, který v zemi probíhal v letech 1992–1995. Během něj došlo k vysídlení asi poloviny celkového počtu obyvatel z jejich domovů. Charakteristický pro dění v letech 1996–2000 je návrat některých uprchlíků ze zahraničí a přesun obyvatel, kteří byli nuceni opustit své domovy ale zůstali na území státu, neboli byli vnitřně vysídleni, do místa svého původního pobytu. Tento vývoj se rovná druhému období. Třetí období se datuje po roce 2000, kdy poklesl počet navrátilců a naopak došlo k výrazné emigraci bosenské společnosti do zahraničí.³⁰

2.1 Nucená emigrace během válečného konfliktu 1992–1995

Válečný konflikt v 90. letech znamenal pro Bosnu a Hercegovinu mimo jiné také úbytek velké části obyvatel, kteří utíkali před válkou do zahraničí. Toto období je pro zemi z pohledu emigrace klíčové, protože velká část uprchlíků se v nových zemích usadila již trvale a vytvořila poměrně početnou bosenskou diasporu, jejichž kontaktů v zahraničí využívá i mnoho současných bosenských emigrantů. Válečné období je pro Bosnu a Hercegovinu v jejím vývoji v různých oblastech podstatné, jinak tomu není ani z pohledu migrace. Během války musela polovina obyvatel opustit své domovy. Mezi lety 1992–1995 bylo vysídleno z domovů zhruba 2,5 milionů obyvatel, z toho 810 tisíc uvnitř státu.³¹ Prvním útočištěm bosenských uprchlíků byly sousední země. Státisíce lidí emigrovaly do Chorvatska, Srbska a Černé Hory. Nicméně mnoho z nich poté pokračovalo do vzdálenějších destinací, například Spojených států či zemí Evropské unie.³² Někteří z uprchlíků využívali existující bosenské, chorvatské, či srbské diaspory, která byla již v předválečném období díky pracovní migraci z Jugoslávie přítomna v některých evropských zemích.³³ Nejčastěji si tyto uprchlíci vybírali země, které měly s Bosnou a Hercegovinou určitou historickou vazbu. To vysvětluje fakt, proč mnoho bosenských uprchlíků i během války emigrovalo například do Rakouska či Německa.³⁴ Počet

²⁹Alma Kadusic, “Migration and Demographic Changes: The Case of Bosnia and Herzegovina,” *European Journal of Geography* 9 (2018).

³⁰Zehra Kačapor-Džihic and Nermin Oruč, “Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina,” 2012.

³¹Jessie Hronesova, “Migration from Bosnia during the War and Bosnian Diaspora,” 2013.

³²Kačapor-Džihic and Oruč, “Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina.”

³³Valenta and Strabac, “The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects.” s. 8

³⁴IBIDEM s. 11

uprchlíků do západoevropských států či USA se odhaduje na 500-600 tisíc.³⁵ V největší míře opouštěli válečnou Bosnu a Hercegovinu bosensští muslimové, kteří mezi uprchlíky tvořili 80 %. Následovali je bosensští Chorvaté, kteří tvořili 13 %, a bosensští Srbové s 6 %.³⁶ Právě válka zapříčinila přítomnost početné bosenské diaspory ve více než stovce zemí světa.³⁷

Jak bylo již zmíněno, velká část obyvatelstva byla během války vnitřně vysídlena. Tito uprchlíci pocházeli většinou z venkovských oblastí a pod tlakem války utíkali do měst, kam uprchla většina vesnických obyvatel nikoliv z ekonomických důvodů, ale ve snaze zachránit se a najít si střechu nad hlavou, především proto, že domy ve městech byly zničeny méně než ty na vesnici. Ničení vesnických obydlí bylo součástí strategie etnických čistek. Vzhledem k úbytku původního městského obyvatelstva, jež tvořilo velkou část uprchlíků do zahraničí, uprchlíci z venkovských oblastí ve městech nezpůsobili přelidnění. Tato forma násilné urbanizace však dlouhodobě změnila demografickou strukturu velkých bosenských měst. To se projevilo mimo jiné v poválečné době, kdy začaly být v sociální struktuře města silněji zastoupeny chudé vrstvy.³⁸

Válečný konflikt zapříčinil odchod mnoha obyvatel z Bosny a Hercegoviny do zahraničí a zavinil rovněž vnitřní vysídlení velké části populace. Pro další vývoj v migraci je válečný konflikt důležitý především v rozšíření bosenské diaspory do celého světa, a tudíž také kontaktů pro další potenciální bosenské emigranty.

2.2 Migrace v poválečných letech

Poválečné období je z pohledu současné emigrace ze země důležité především v tom, že přestože vyjednané podmínky míru ustanovené v Daytonské mírové smlouvě prosazovaly návrat velké části bosenských uprchlíků do jejich původních obydlí, většina zůstala v zemích, do kterých emigrovala a zachovala tím pádem v zahraničí početnou bosenskou diasporu.

V období těsně po válce se oproti nucené emigraci obyvatelstva ve válečném období odliv obyvatel ze země snížil. Do země se vrátili někteří bosensští uprchlíci ze zahraničí, i když jejich podstatná část zůstala trvale ve své příjímací zemi, či vícekrát emigrovala.³⁹ Bosna a Hercegovina se zapojila do různých programů, které podporovaly návrat uprchlíků a jejich integraci.⁴⁰ Velké peněžní

³⁵Hronesova, "Migration from Bosnia during the War and Bosnian Diaspora." s. 5-6

³⁶IBIDEM s. 6

³⁷Dževada Šuško, *Both Muslim and European Diasporic and Migrant Identities of Bosniaks* (Boston, Leiden, 2019). s. 10

³⁸Kačapor-Džihic and Oruč, "Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina." s. 9

³⁹Valenta and Strabac, "The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects." s. 3

⁴⁰Kadusic, "Migration and Demographic Changes: The Case of Bosnia and Herzegovina." s. 3

částky vložily do poválečného uspořádání země a především návratu uprchlíků ze zahraničí například UNHCR (Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky) či IOM (Mezinárodní organizace pro migraci) nebo World Bank (Světová banka), které stály o dodržení podmínek Daytonské dohody.⁴¹ Dohoda usilovala především o zachování předválečné, multietnické země. Tudíž se očekávalo, že se uprchlíci ze zahraničí vrátí na místa svého původního bydliště před válkou, nezávisle na tom, které etnikum v dané lokalitě převládalo.

Nicméně tento plán se ukázal jako problematický ve chvíli, kdy začali být vracející se příslušníci minoritního etnika v určité oblasti odmítání převažujícím etnikem. Mnoho uprchlíků se potýkalo také se sociálně-ekonomickými problémy, například hodně z nich našlo svá původní obydlí zbouraná či zničená následky války. Velká část uprchlíků odmítala návrat do země také kvůli nestabilní a nejasné situaci v poválečné Bosně a Hercegovině. Další, neméně podstatné faktory, které uprchlíky při rozhodování o návratu ovlivnily, byly například strach či nedůvěra.⁴² Přestože se někteří navrátilci do tamější společnosti začlenili, v mnoha případech tomu bylo jinak. Ti uprchlíci, kteří byli v místě svého původního bydliště menšinou, čelili diskriminaci ze strany převažujícího etnika. Nově přistěhovali se často báli o svoji bezpečnost. Někteří uprchlíci, kteří se do země vrátili, po nějaké době emigrovali znovu do zahraničí, protože se nemohli z různých důvodů znovu integrovat do bosenské společnosti.⁴³ Odhaduje se, že se na místo svého původního bydliště mohla vrátit zhruba polovina z celkového počtu vysídlených obyvatel.⁴⁴ Hlavní vlna příchodu bosenských uprchlíků ze zahraničí probíhala mezi lety 1996–1999 a podle odhadů se celkově vrátilo zhruba 40 % obyvatel.⁴⁵ Nicméně článek, který v Daytonské dohodě upravuje návrat válečných uprchlíků do jejich původních domovů, dodnes platí a stále je v Bosně a Hercegovině především v politické sféře jedním z klíčových témat.⁴⁶

Již těsně v poválečných letech se začal projevovat migrační trend, se kterým se země potýká dodnes, a to emigrace především mladého a vzdělaného obyvatelstva. Většina poválečných emigrantů opouštěla zemi v reakci na nepříznivou politickou a ekonomickou situaci. Značná část emigrantů využila vazeb a kontaktů se svými rodinnými příslušníky, kteří již do zahraničí emigrovali dříve. Podle statistik Spojených národů opustilo mezi lety 1996–2001 Bosnu a Hercegovinu nejméně 92 000 mladých lidí.⁴⁷

⁴¹Žíla, “After Coming Home: Forms and Meanings of Return in Dayton’s Bosnia and Herzegovina.” s. 525

⁴²IBIDEM s. 528

⁴³Valenta and Strabac, “The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects.” s. 13

⁴⁴Hronesova, “Migration from Bosnia during the War and Bosnian Diaspora.” s. 8

⁴⁵Kačapor-Džihic and Oruč, “Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina.” s. 7

⁴⁶Žíla, “After Coming Home: Forms and Meanings of Return in Dayton’s Bosnia and Herzegovina.” s. 529

⁴⁷Kadusic, “Migration and Demographic Changes: The Case of Bosnia and Herzegovina.” s. 79

Poválečné období je z hlediska migrace charakteristické především snahou o návrat jak zahraničních uprchlíků, tak vnitřně vysídlených obyvatel do jejich původních obydlí. Nicméně do svých dřívějších domovů se vrátila zhruba polovina obyvatel a z válečných uprchlíků ze zahraničí se vrátilo 40 %. To znamená, že velká část bosenské diaspory zůstala v zahraničí i nadále.

2.3 Vlna dobrovolné emigrace ve 21. století

Třetí vlna tzv. „dobrovolné“ emigrace trvá v Bosně a Hercegovině od počátku 21. století do současnosti. Je charakteristická emigrací pracovní síly, studentů či členů rodin dřívějších emigrantů do vyspělejších zemí. Ani na začátku nového tisíciletí, pár let po válce, nebylo pravděpodobné, že by počet obyvatel opouštějících Bosnu a Hercegovinu klesal. Nejčastější motivy odchodu ze země byly i nadále ekonomické, politické a sociální.⁴⁸ Přelomovým v souvislosti s bosenskou migrací byl rok 2008, kdy proběhla celosvětová ekonomická krize. Krize negativně ovlivnila situaci v zemi v mnoha směrech. Například se zvýšila nezaměstnanost, což znamenalo pro Bosnu a Hercegovinu, jež se již před krizí s tímto problémem potýkala, velké potíže. V roce 2009 bylo nezaměstnaných 42.7 % obyvatel.⁴⁹ Tento problém se ve velké míře týká také mladých lidí. V roce 2019 dosahovala nezaměstnanost mladých 47.36 %, ⁵⁰ nicméně v předchozích letech se vyšplhala až na 57.5 %.⁵¹ Oslabená ekonomika státu po krizi, zvýšená míra nezaměstnanosti a vidina stále stejného, pomalého, vývoje země, přinutily emigrovat do zahraničí další vlnu lidí s představou především lepšího života a práce.⁵²

Přestože se po válečném konfliktu v 90. letech začala země postupně rozvíjet, je stále v procesu tranzice a její rozvoj je pomalý. Je to především kvůli složité politické situaci a byrokracii.⁵³ Z důvodu nepřehlednosti a množství vládních struktur se v zemi rozvinula korupce, která je v důsledku absence prostředků na hlídání transparentnosti těžko kontrolovatelná. Při hledání zaměstnání hraje také velkou roli nepotismus. Konexe a známosti tudíž mají při hledání zaměstnání

⁴⁸IBIDEM s. 79

⁴⁹Engjell Pere and Albana Hashorva, “Western Balkans’ Countries In Focus Of Global Economic Crisis,” *Economy Transdisciplinarity Cognition* 14, no. 1 (2011). s. 4

⁵⁰“Bosnia and Herzegovina: Youth Unemployment Rate from 1999 to 2019,” Statista, 2020, <https://www.statista.com/statistics/811689/youth-unemployment-rate-in-bosnia-and-herzegovina/>. (staženo 20. 3. 2020)

⁵¹Velma Saric and Elizabeth Herman, “Why Bosnia Has the World’s Highest Youth Unemployment Rate,” *GlobalPost*, 2014, <https://www.pri.org/stories/2014-10-09/why-bosnia-has-worlds-highest-youth-unemployment-rate>. (staženo 20. 3. 2020)

⁵²Vracic, “THE WAY BACK: BRAIN DRAIN AND PROSPERITY IN THE WESTERN BALKANS.”

⁵³Muhammet Sait Dinc and Kanita Jahić, “The Youth’s Perception of Migration in Bosnia and Herzegovina,” 2017. s. 223

často podstatnější roli, než vzdělání a kvalifikace uchazeče.⁵⁴ V neposlední řadě je při výběru zaměstnance mnohdy zohledňována jeho etnická příslušnost.⁵⁵ Tyto faktory přispívají ke každoročnímu odchodu tisíců bosenských obyvatel do zahraničí, a protože je zlepšení situace v nedohlednu, mnoho lidí nevidí v zemi budoucnost.

Jedním z konkrétních problémů, se kterým se Bosna a Hercegovina v rámci emigrace potýká, je odchod především mladého a vzdělaného obyvatelstva. Ve světových žebříčcích, které zaznamenávají odliv mozků, se Bosna a Hercegovina umísťuje na prvních příčkách. Každoročně zemi opustí kolem 10 000 mladých a vzdělaných lidí.⁵⁶ Důvody odchodu této vrstvy obyvatel jsou spojeny především s hledáním zaměstnání, jelikož v Bosně a Hercegovině je pro mladé lidi nedostatek pracovních příležitostí. Neméně podstatnými důvody k odchodu jsou také nespokojenost s již výše zmíněnou politickou situací a nevíra ve zlepšení podmínek. V zahraničí se jim nabízí větší pravděpodobnost získání práce, lepší pracovní podmínky a vyšší plat.⁵⁷

Další skupinou, která ve velké míře odchází do zemí západní Evropy, konkrétně Německa, jsou bosenská lékařská. Úbytek kvalifikovaného zdravotního personálu znamená nejen nedostatek kapacit pro ošetření pacientů, ale také celkové zhoršení kvality zdravotnictví.⁵⁸

Bosenská diaspora se kromě sousedního Chorvatska a Srbska nachází v zemích po celém světě, nejčastěji však v Německu a Rakousku.⁵⁹ Jedná se především o země, ve kterých je přítomna dlouhodobě, často již od migrace pracovní síly v dobách Jugoslávie. Díky tomu je pro bosenské migranty jednodušší se v těchto zemích integrovat.⁶⁰

Taktéž Slovinsko je jednou ze zemí, která přijímá množství bosenských emigrantů. Slovinský systém umožňuje desítkám tisíc migrantů z Bosny a Hercegoviny pracovat na dočasný pracovní úvazek především v oblasti dopravy, stavebnictví či výroby. Tyto práce bývají často špatně placené, nicméně vzhledem k vysoké nezaměstnanosti a špatné ekonomické situaci v Bosně a Hercegovině jsou pro bosenské migranty stále výhodné.⁶¹ Emigraci do Chorvatska usnadňuje skutečnost, že pro bosenské občany je poměrně jednoduché získat chorvatské občanství.⁶²

Typické znaky bosenských emigrantů lze těžko určit, protože tyto charakteristické rysy se často liší v závislosti na zemi, do které emigrují. Například obyvatelé, kteří emigrují do států Evropské

⁵⁴Saric and Herman, "Why Bosnia Has the World's Highest Youth Unemployment Rate."

⁵⁵IBIDEM

⁵⁶Dinc and Jahić, "The Youth's Perception of Migration in Bosnia and Herzegovina." s. 217

⁵⁷IBIDEM s. 222

⁵⁸Vracic, "TIME FOR POLICY CHANGE ON WESTERN BALKANS EMIGRATION."

⁵⁹Kadusic, "Migration and Demographic Changes: The Case of Bosnia and Herzegovina." s. 79

⁶⁰Valenta and Strabac, "The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects." s. 19

⁶¹IBIDEM s. 20

⁶²IBIDEM s. 19

unie, mají v průměru 41 let⁶³, i když v mnoha případech se jedná také o emigraci mladých lidí. Převážně se jedná o migraci celých průměrně čtyřčlenných rodin. Nicméně obecně lze říci, že emigranti, kteří zemi opouštějí, patří k ekonomicky nejaktivnější části obyvatelstva. Část emigrantů plánuje návrat do Bosny a Hercegoviny, ale většina z nich až v důchodovém věku.⁶⁴ Přesto se u většiny emigrantů nepředpokládá, že by se do země vrátili, především protože jsou ve své aktuální zemi pobytu dobře integrováni a nemají vidiny zlepšení ekonomické situace v Bosně a Hercegovině.⁶⁵

Značný úbytek obyvatelstva zaznamenává Bosna a Hercegovina od začátku nového tisíciletí. Motivy k odchodu emigrantů jsou především ekonomické, politické a sociální. Jedním ze zásadních problémů, se kterým se země potýká, je nezaměstnanost především mladých lidí, kteří ze země ve velké míře odcházejí. Další skupinou, která Bosnu a Hercegovinu opouští, jsou kvalifikovaní odborníci a akademici. U většiny emigrantů se nedá předpokládat, že by se do země znovu vrátili.

2.4 Charakteristika bosenské diaspory

Následující kapitola představuje charakteristické rysy bosenské diaspory, které jsou důležité pro pochopení vazeb a vlivu jejich členů na Bosnu a Hercegovinu.

Jak ukazují předchozí kapitoly, bosenská diaspora je přítomna v zemích po celém světě, od Spojených států po Austrálii. Emigranti z Bosny a Hercegoviny, kteří se usadili v cizích zemích a jsou často aktivní v transnacionálních aktivitách, bývají považováni za bosenskou diasporu. Často se označují jako „emigracija“ (emigrace), „iseljenišтво“ (emigrace) nebo „izbjeglištvo“ (uprchlíci).⁶⁶ Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, velká část emigrantů odešla do cizích zemí jako uprchlíci během občanské války v 90. letech a při emigraci často využívala kontaktů diaspory, která byla v zemích přítomna již před válkou. Bosenská emigranti našli uplatnění v mnoha oborech, a tuhle variabilitu si v rámci zaměstnání udržují dodnes. Nyní se uplatnění jednotlivých emigrantů liší podle země, ve které pobývají. Nicméně příslušníci bosenské diaspory jsou aktivní v mnoha odvětvích, od strojírenství, činnosti v akademické sféře, po práci ve stavebnictví, dopravě, gastronomii či turismu.

Aktuálně čítá bosenská diaspora 2 miliony lidí ve více než 50 zemích světa⁶⁷ a v porovnání s ostatními balkánskými zeměmi, jsou její emigranti nejvíce rozptýleni po světě. Příslušníci bosenské

⁶³Kačapor-Džihic and Oruč, “Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina.” s. 10

⁶⁴IBIDEM s. 10

⁶⁵Valenta and Strabac, “The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects.” s. 21

⁶⁶Halilovich et al., “MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development.” s. 7

⁶⁷IBIDEM s. 7

diaspory udržují často silné vazby nejen se svými známými a příbuznými v Bosně a Hercegovině, ale také napříč zeměmi, kde se jednotliví emigranti usadili. Míra provázanosti značně závisí na kontextu odchodu z Bosny a Hercegoviny a cílové destinaci jednotlivých migrantů. Nicméně obecně lze říci, že je bosenská diaspora napříč světem velmi dobře propojená. Tahle provázanost je zapříčiněna mimo jiné kulturními vzpomínkami a silnou emocionální vazbou na zemi původu.⁶⁸ Bosenští emigranti bývají v zemích, do kterých přichází, často označováni jako vzor ideálních migrantů, především proto, že se do dané společnosti dobře integrují.⁶⁹ Toto poměrně bezproblémové přizpůsobení bosenských emigrantů podmínkám v cizí zemi bývá přičítáno především dlouhodobým zkušenostem bosenských obyvatel s emigrací a schopnosti přizpůsobit se novým podmínkám i během historického vývoje země, například v rámci členství v Rakousku-Uhersku či Jugoslávii.⁷⁰

Silný vztah bosenských migrantů k jejich zemi původu potvrzuje například i fakt, že se do Bosny a Hercegoviny často vrací, ať už se jedná o návštěvu příbuzných, či strávení dovolené. Každoročně právě bosenští emigranti tvoří největší část bosenského turismu.⁷¹ Část emigrantů dokonce nevyklučuje návrat do země na delší dobu. Příkladem mohou být někteří bosenští uprchlíci, kteří ze země utekli společně se svými rodinami v 90. letech, když byli ještě dětmi a po získání vzdělání a zkušeností v zahraničí se do Bosny a Hercegoviny na delší dobu vrací. Důvodem návratu je především prestižní zaměstnání, či podnikání, kterého v Bosně a Hercegovině dosáhli především díky zahraničnímu vzdělání či zkušenostem. Nicméně i přesto tito lidé nevyklučují opětovnou emigraci do zahraničí, především proto, že jejich rodiny či partneři trvale žijí v jiných zemích.⁷²

Pro mnoho bosenských rodin, které emigrovaly, je důležité, aby jejich děti nezapomněly, či uměly rodný jazyk, což také dokazuje jejich kladný vztah ke své zemi původu. Proto své děti bosensky učí. Například v Británii byly za pomoci bosenské ambasády založeny bosenské víkendové školy, kde mají členové bosenské diaspory možnost se jazyk učít.⁷³

Tudíž přestože se bosenská diaspora je rozptýlila po celém světě, je velmi dobře propojená a její členové udržují kontakty nejen mezi sebou, ale také se svou zemí původu, což je důležitý bod pro zapojení v transnacionálních aktivitách. Členové bosenské diaspory jsou ve svých přijímacích zemích dobře integrováni a působí v mnoha odvětvích.

⁶⁸Šuško, *Both Muslim and European Diasporic and Migrant Identities of Bosniaks*. s. 9

⁶⁹Halilovich et al., "MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development." s. 7

⁷⁰Šuško, *Both Muslim and European Diasporic and Migrant Identities of Bosniaks*. s. 9

⁷¹Valenta and Strabac, "The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects." s. 21

⁷²IBIDEM s. 22

⁷³Nadje Al-Ali, "Trans- or a-National? Bosnian Refugees in the UK and the Netherlands," 2002.

3. Akademický diskurs o emigraci z Bosny a Hercegoviny

Následující kapitola nastiňuje hlavní témata spojená s diskuzí o bosenské emigraci na akademické půdě a zmiňuje publikace, které přispívají k akademickému diskursu o dané problematice.

Přestože je emigrace z Bosny a Hercegoviny pro zemi jedním z klíčových témat, nebylo dosud napsáno o tomto problému mnoho obsáhlejších titulů. Jedním z autorů věnujících se bosenské diaspoře je Marko Valenta, který se ve své knize *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities* (Bosenská Diaspora: Integrace do Transnacionálních Komunit)⁷⁴ zabývá integrací bosenské diaspory v různých světových zemích z pohledu transnacionalismu. Dalším autorem je již výše zmíněný Hariz Halilovich, jehož kniha *Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-local Identities in Bosnian War-torn Communities* (Místa Bolesti: Nucené Vysídlení, Lidová Paměť a Trans-lokální Identity v Bosenských Válcou Rozervaných Komunitách)⁷⁵ se zaměřuje na násilně vysídlené obyvatele během občanské války, jejich integraci v jiných zemích a na jejich vzpomínky a vnímání identity.

Další z uvedených prací mají kratší rozsah a zaměřují se na specifitější a konkrétnější témata spojená s bosenskou migrací. Například články zaměřující se na remitence od bosenských emigrantů popisují jejich vliv na dlouhodobější emigraci a jejich negativní dlouhodobé efekty.

Fenomén odlivu mozků z Bosny a Hercegoviny, který zemi zásadně ovlivňuje, také není v akademických pracích dostatečně zmapován. Byly provedeny výzkumy zaměřující se na situaci mladých a vzdělaných bosenských emigrantů v jednotlivých zemích, nicméně komplexnější diskuze o důvodech odchodu mladých lidí či vlivu odlivu mozků na Bosnu a Hercegovinu na akademické půdě chybí.

Také o vlivu migrace na rozvoj země bylo napsáno několik článků. Většina z nich se zaměřuje na ekonomické aspekty spojené s migrací. Výzkumů zabývajících se vlivem migrace na sociální stránku Bosny a Hercegoviny je velmi málo. Nicméně obecně lze konstatovat, že převažují práce představující emigraci spíše jako negativní aspekt pro zemi.

Z bosenských institucí přispívajících do diskursu o emigraci lze zmínit Ministerstvo bezpečnosti Bosny a Hercegoviny, které pravidelně vydává migrační profil země, jenž je dostupný jak v bosenštině, tak v angličtině.

Bosensky píšící akademici a autoři se emigraci z Bosny a Hercegoviny věnují komplexněji a jejich příspěvky jsou aktuální. Například Muris Čičić vydal v roce 2019 sborník, který se emigrací z Bosny a Hercegoviny podrobně zabývá.⁷⁶ Na emigraci mladého obyvatelstva ze země se zaměřuje

⁷⁴Valenta, *Bosnian Diaspora Integration in Transnational Communities*.

⁷⁵Halilovich, *PLACES OF PAIN Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities*.

⁷⁶Muris Čičić, "Emigration Study BOSNIA AND HERZEGOVINA" (Sarajevo, 2019).

publikace Mediny Mujić a Lajly Kurtović, která byla vydaná v roce 2017.⁷⁷ Jedním z nejaktuálnějších titulů o bosenské emigraci, který vyšel na počátku roku 2020, je kniha sarajevského historika a publicisty Admira Lisice, *Bošnjačka emigracija: izazovi i perspektive* (Bosenská emigrace: výzvy a perspektivy).⁷⁸

Přestože je emigrace z Bosny a Hercegoviny pro zemi velmi aktuální a důležité téma, podrobně se jím zabývá pouze nemnoho bosenských nebo zahraničních akademiků. Některé oblasti spojené s emigrací jsou zamapované jen velmi málo. Většina akademiků vidí emigraci jako potenciální hrozbu a oslabení pro Bosnu a Hercegovinu a nezmiňuje její potencionální vliv na rozvoj země.

3.1 Mediální diskurs o emigraci z Bosny a Hercegoviny

Následující kapitola uvádí příklady pojetí bosenské emigrace nejen domácími, ale také anglicky píšícími médii. Kapitola o mediálním diskursu o problematice emigrace z Bosny a Hercegoviny je zařazena především proto, aby ukázala, jaký pohled je prezentován prostřednictvím médií většinové, nejen bosenské populaci. Zaměřuje se také na skutečnost, zda média zmiňují emigraci z Bosny a Hercegoviny v širších souvislostech jako proces, který může zemi obohatit, či tento fakt čtenářům vůbec nepředkládají.

Emigrace z Bosny a Hercegoviny bývá v posledních letech častým tématem nejen bosenských, ale také anglicky píšících médií. Už titulky z mnoha internetových zdrojů, zabývajících se regionem Balkánu, jako „Alarming: Bosnia-Herzegovina Third on the List of Countries with the biggest Brain Drain“ (Alarmující: Bosna a Hercegovina je třetí na seznamu zemí s největším odlivem mozků), nebo „Massive brain drain threatens Bosnia's labour force“ (Enormní odliv mozků ohrožuje bosenskou pracovní sílu)⁷⁹, napovídají, že se zaměřují především na fenomén odlivu mozků a jeho negativní vliv na Bosnu a Hercegovinu. Tématem emigrace se zabývají také autoři přispívající na webové stránky BalkanInsight, což je jeden z nejznámějších anglicky publikujících internetových zdrojů, který se zabývá regionem Balkánu. Starší články na stránkách BalkanInsight se v souvislosti s bosenskou emigrací zabývají nejen odlivem mozků a odchodem mladých lidí, ale popisují také vliv emigrace na ekonomickou situaci v zemi. Některé články na BalkanInsight vliv emigrantů na Bosnu a Hercegovinu

⁷⁷Medina Mujić and Lajla Zaimović Kurtović, “MASOVNI ODLAZAK MLADIH IZ BIH: POTRAGA ZA POSLOM ILI BIJEG OD STVARNOSTI?” (Sarajevo, 2017).

⁷⁸“Iz Štampe Izišla Knjiga ‘Bošnjačka Emigracija’ Admira Lisice,” *Oslobodjenje*, 2020, <https://mojabih.oslobodjenje.ba/vijesti/iz-stampe-izisla-knjiga-bosnjačka-emigracija-admira-lisice/2415>. (staženo 7. 4. 2020)

⁷⁹“Massive Brain Drain Threatens Bosnia’s Labour Force,” *TRTWorld*, 2019, <https://www.trtworld.com/europe/massive-brain-drain-threatens-bosnia-s-labour-force-25503>. (staženo 7. 4. 2020)

zmiňují. Například v jednom z nejaktuálnějších zdůrazňuje Alida Vračić častou provázanost bosenských emigrantů se svou zemí původu a apeluje na bosenskou vládu, aby upravila svoji migrační politiku a snažila se situaci využít ve svůj prospěch.⁸⁰ Nicméně většina článků na BalkanInsight prezentuje problém emigrace také pouze jako jednosměrný proces odchodu obyvatel a nezmiňuje fakt, že mnoho emigrantů je s Bosnou a Hercegovinou stále úzce propojeno, i když v zemi již nežije.

Také domácí internetová média prezentují úbytek obyvatelstva především v souvislosti s odlivem mozků a jeho negativními dopady. Například již jedna z úvodních vět článku, vydaného na webových stránkách RadioTelevizija BN, dokazuje postoj autorů článků k odchodu obyvatel. Tato věta označila tabulku s emigrací z evropských států, ve které se Bosna a Hercegovina umístila jako první, za neslavnou.⁸¹ Závěrem autoři v článku zdůrazňují, že odliv vzdělaného obyvatelstva má dlouhodobý negativní efekt na zemi.⁸² Také na webu Oslobođenje lze najít mnoho článků, které na problematiku upozorňují. Část z nich zmiňuje například dopady související s demografickou, ekonomickou či sociální situací, které Bosnu a Hercegovinu ovlivňují, či důvody odchodu obyvatel. Někteří autoři pojmají problematiku emigrace opět specifičtěji, kdy se zaměřují přímo na odliv mozků nebo odchod mladých lidí. Také bosensky psaný článek na webu Rádia Svobodná Evropa zmiňuje v souvislosti s emigrací odchod mladých lidí a demografické problémy země.⁸³

Tudíž ani bosensky píšící média neprezentují bosenskou emigraci jako proces, který není jednostranný, a nezmiňují faktory migrace, z nichž země může těžit. Na problém je ve většině případů nahlíženo ve spojitosti s demografickými a ekonomickými problémy, které způsobuje.

4. Emigrace z Bosny a Hercegoviny pohledem transnacionalismu

Jak je již zmíněno v kapitole, která představuje koncept transnacionalismu, tento přístup se zabývá migrací jako nejednosměrným či vícesměrným procesem, který ovlivňuje nejen země, do nichž emigranti přicházejí, ale také země jejich původu. Emigrace z Bosny a Hercegoviny je specifická tím, že bosenská diaspora, která se nachází v různých zemích světa, je propojená a její členové udržují často úzké kontakty se svou zemí původu. Nicméně tento fakt je často opomíjen jak v akademických pracích, tak ve světových i bosenských médiích, která většinou prezentují bosenskou emigraci čistě jako proces, který zemi poškozuje. Přestože emigrace bosenských obyvatel přispívá k problémům s nezaměstnaností či úbytkem kvalifikované pracovní síly, ovlivňuje zemi také v oblastech, které často

⁸⁰Vračić, "TIME FOR POLICY CHANGE ON WESTERN BALKANS EMIGRATION."

⁸¹"BiH Napustilo Do Sada Polovina Stanovništva," Radio Televizija BN, 2019, <https://www.rtvbn.com/3970169/bih-napustilo-do-sada-polovina-stanovnistva>. (staženo 14. 4. 2020)

⁸²IBIDEM

⁸³Gordana Sandić-Hadžihasanović, "Najviše Boravišnih Dozvola Građanima BiH Izdato Za Njemačku, Hrvatsku, Sloveniju i Austriju," Radio Slobodna Evropa, 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-iseljavanje-najvise-u-njemacku-hrvatsku-austriju/30383293.html>. (staženo 14. 4. 2020)

zmiňovány nejsou. Jedná se například o tok kapitálu od emigrantů ze zahraničí do Bosny a Hercegoviny, kteří finančně podporují své příbuzné ve své zemi původu. Nicméně nemusí se jednat pouze o výměnu financí, ale také o předávání nápadů, zvyklostí či zkušeností, které emigranti v zahraničí nabyli.

Pohledem transnacionalismu lze v rámci bosenské emigrace zohlednit a poukázat také na faktory, které bývají v diskuzi o problému často opomíjeny. Podle Marka Valenty a Zana Strabace lze předpokládat, že bosenští emigranti budou tyto transnacionální aktivity udržovat a rozvíjet, tudíž budou hrát ve vývoji země důležitou roli, a proto je třeba s nimi počítat.⁸⁴ Následující kapitoly nastiňují oblasti, do kterých bosenští emigranti zasahují a dokládají konkrétní případy dokazující jejich působení.

4.1 Vliv emigrace na rozvoj ekonomiky Bosny a Hercegoviny

Následující kapitola se zabývá ekonomickou pomocí od bosenských emigrantů, která probíhá prostřednictvím remitencí. Tento finanční tok je velmi důležitým nejen pro jednotlivé rodiny, které tyto peníze dostávají, ale také pro Bosnu a Hercegovinu, jež je na prvních příčkách mezi zeměmi, které přijímají největší podíl remitencí ve vztahu k velikosti ekonomiky a přepočtu na HDP.⁸⁵

Jak je zmíněno již v úvodu knihy *Remittances: Development Impact and Future Prospects* (Remittance: Vliv na rozvoj a budoucí vyhlídky)⁸⁶, remittance, neboli peníze, které posílají emigranti do svých zemí původu, jsou pro mnoho rozvojových a rozvíjejících se zemí klíčové. V mnoha případech tyto částky znamenají větší a stabilnější tok kapitálu do země, než například investice a finanční pomoc ze zahraničí nebo oficiální rozvojová pomoc.⁸⁷

Ovšem mezi akademiky je názor na remittance nejednotný. Studie, příkládající remitencím pozitivní efekt tvrdí, že podporují spotřebu rodin, které je přijímají, a mohou zlepšit kvalitu jejich života například tím, že umožňují jejich členům dostupnější vzdělání, či zdravotnickou péči. V neposlední řadě mohou remittance přispívat k výstavbě či rekonstrukci infrastruktury. Tímto podporují především lokální ekonomický vývoj a boj s chudobou.⁸⁸

Jiné studie zmiňují dlouhodobé nevýhody remitencí, například podporu další emigrace a odliv vzdělaného obyvatelstva.⁸⁹ Jako další negativní efekt se uvádí nahrazení příjmů remitencemi a tím

⁸⁴Valenta and Strabac, "The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects." s. 21

⁸⁵Damir Ljubić, "MIGRATION IN THE FUNCTION OF DEVELOPMENT" (Sarajevo, 2015). s. 12

⁸⁶Maimbo and Ratha, *Remittances: DEVELOPMENT IMPACT AND FUTURE PROSPECTS*.

⁸⁷IBIDEM

⁸⁸IBIDEM

⁸⁹Ralitza Dimova and Francois-Charles Wolff, "Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina," *The Journal of Development Studies* 51 (2015).

pádem snížení participace pracovní síly, podpora spotřeby místo investování, nebo například vznik závislosti země na remitencích.⁹⁰

Finanční toky remitencí je mnohdy těžké měřit a data, která jsou k výši remitencí k dispozici, často nemusí být kompletní a podávat čtenáři pravdivý obrázek o finální částce. Důvodem je především posílání financí přes neformální zdroje, které nejsou zachyceny v oficiálních statistikách zemí. Proto je objem remitencí v mnoha případech větší, než ukazují oficiální údaje.⁹¹

V případě Bosny a Hercegoviny jsou relevantní data o remitencích, která shromažďuje Bosenská Centrální Banka, dostupná od roku 1998. Od té doby se země drží na předních příčkách v přijímání těchto peněz ze zahraničí.⁹² Podle údajů Bosenské centrální banky dosáhly v roce 2018 na 2.7 bilionů bosenských KM.⁹³ Nicméně také do Bosny a Hercegoviny bývají remittance posílány neformálními cestami, tudíž může být reálná částka ještě vyšší podle toho, do jaké míry centrální banka s neformálními cestami počítá. Například v roce 2009 odhadovala centrální banka, že z celkového počtu remitencí bývá celkem 40 % posíláno neformálními cestami. Remittance jsou pro Bosnu a Hercegovinu důležitým zdrojem příjmu. Přesahují například přímé investice ze zahraničí či částky určené na rozvojovou pomoc.⁹⁴ Tvoří také významný podíl na hrubém domácím produktu země. Například v roce 2016 podle Světové banky tvořily remittance 12.87 % celkového HDP Bosny a Hercegoviny.⁹⁵

Pro velkou část bosenských domácností jsou tyto peníze podstatnou a stabilní částí příjmu. Domácnosti používají tyto finance především ke spotřebě, nicméně část bývá použita také na financování vzdělávání. Podle výzkumu z roku 2005 tak činí asi 22,3 % dotázaných a 27,8 % odpovědělo, že si tyto peníze šetří a použije později.⁹⁶

Nejvíce kapitálu v podobě remitencí přichází do Bosny a Hercegoviny z Chorvatska, Srbska a Německa.⁹⁷ Podle průzkumu, který v roce 2009 provedla Mezinárodní organizace pro migraci, posílá

⁹⁰Ljubić, "MIGRATION IN THE FUNCTION OF DEVELOPMENT." s. 14

⁹¹Maimbo and Ratha, *Remittances: DEVELOPMENT IMPACT AND FUTURE PROSPECTS*. s. 4

⁹²Ljubić, "MIGRATION IN THE FUNCTION OF DEVELOPMENT." s. 12

⁹³"Balance Of Payments Of Bosnia And Herzegovina For 2018," Centralna Banka Bosne i Hercegovine, 2019, <https://www.cbbh.ba/press/ShowNews/1210?title=Balance-Of-Payments-Of-Bosnia-And-Herzegovina-For-2018->. (staženo 21. 4. 2020)

⁹⁴Kačapor-Džihić and Oruč, "Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina." s. 15

⁹⁵Rahmie Mustafa Topxhiu and Florentina Xhelili Krasniqi, "THE RELEVANCE OF REMITTANCES IN FOSTERING ECONOMIC GROWTH IN THE WEST BALKAN COUNTRIES," *EKONOMIKA 2017* 96 (2017). s. 31

⁹⁶Kačapor-Džihić and Oruč, "Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina." s. 15

⁹⁷"Bosnia and Herzegovina Migration Profile: For the Year 2017" (Sarajevo, 2018).

nadpoloviční většina bosenských emigrantů ze zahraničí peníze domů. Ze států Evropské unie posílá do Bosny a Hercegoviny remitence 67,3 % emigrantů, ze států bývalé Jugosláve 55,1 % a z Austrálie, Kanady a Spojených států 63,6 %.⁹⁸ Mezi nejčastější důvody posílání financí do Bosny a Hercegoviny patří podpora rodičů či ostatních rodinných příslušníků emigrantů.

Výsledky výzkumů, které se zabývaly vlivem remitencí na ekonomickou situaci Bosny a Hercegoviny, jsou převážně pozitivní. Podle studie, která pracovala s daty Světové banky, remitence pozitivně ovlivňují ekonomický růst, především z makroekonomického hlediska. Přísun peněz od emigrantů a jejich používání na spotřebu a investice udržují ekonomiku země stabilní.⁹⁹ Také podle výzkumu v publikaci *Migration in the Function of Development*, který došel k závěru, že pokud jsou v zemi slabé instituce, mají remitence na ekonomický rozvoj země pozitivní vliv, hrají remitence v ekonomice Bosny a Hercegoviny důležitou roli. Protože je institucionální systém v Bosně a Hercegovině po občanské válce velmi složitý a mnohdy nefunkční, remitence udržují ekonomiku země funkční.¹⁰⁰

Nicméně některé studie, došly k opačnému závěru a upozorňují také na negativní efekty, které mohou remitence na Bosnu a Hercegovinu mít především z dlouhodobého hlediska. Například Amela Trokić, přestože zmiňuje důležitost remitencí pro zemi především v poválečných letech, ve svém článku upozorňuje na jejich dlouhodobé negativní aspekty.¹⁰¹ Mimo jiné uvádí, že vzhledem k tomu, že remitence dostává více bohatších domácností, nepřispívají k redukci chudoby a mohou ještě prohloubit rozdíly mezi chudšími a bohatšími domácnostmi. Také tvrdí, že použití remitencí na přímou spotřebu nemá na makroekonomiku takový vliv, jako by mělo například jejich investování, či šetření.¹⁰² Dále zmiňuje například závislost recipientů remitencí na jejich příjmu či vliv remitencí na následnou migraci.¹⁰³

Přestože se akademici jednoznačně neshodují na tom, zda jsou remitence pro Bosnu a Hercegovinu pozitivním, či negativním přínosem, nejedná se o zanedbatelné částky a v diskursu o bosenské migraci je důležité je brát v úvahu. Remitence by neměly uniknout pozornosti ani bosenských institucí a politiků, jejichž cílem by mělo být efektivní využití tohoto kapitálu k rozvoji země a ekonomiky. Tok těchto financí lze podpořit například zjednodušením procesu převodu peněz a

⁹⁸Kačapor-Džihic and Oruč, "Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina." s. 16

⁹⁹Topxhiu and Krasniqi, "THE RELEVANCE OF REMITTANCES IN FOSTERING ECONOMIC GROWTH IN THE WEST BALKAN COUNTRIES."

¹⁰⁰Ljubić, "MIGRATION IN THE FUNCTION OF DEVELOPMENT." s. 20-21

¹⁰¹Amela Trokić, "The Negative Long Term Effects of Remittance Inflow in Bosnia and Herzegovina," *Analytical Journal* 5 (2012).

¹⁰²IBIDEM s. 65

¹⁰³IBIDEM

snížením ceny převodu. Dalším krokem k efektivnějšímu využití remitencí může být například zvýšení finanční gramotnosti jak emigrantů, kteří finance posílají, tak jejich příjemců.¹⁰⁴

4.2 Vliv emigrace na neekonomické faktory a společnost Bosny a Hercegoviny

Následující kapitola představuje neekonomické aktivity bosenských emigrantů, které přispívají k rozvoji jiných, než ekonomických oblastí Bosny a Hercegoviny. Přestože je obtížnější tyto faktory kvantitativně vyjádřit, hrají ve vývoji země podstatnou roli. V první části kapitoly je nejprve specifikován koncept sociálních remitencí a druhá část představuje vliv sociálních remitencí na Bosnu a Hercegovinu a jednotlivé neekonomické oblasti země, na které remitence působí.

Emigrant nemusí podporovat svou zemi původu pouze ekonomicky tím, že posílá peníze domů svým příbuzným. Transnacionální aktivity emigrantů a jejich působení na svůj původní domov jsou mnohem komplexnější a zasahují do mnoha různých sfér. Jednou z nich jsou takzvané sociální remitence, které se na rozdíl od těch ekonomických obtížněji definují a zachycují, protože je nelze vyjádřit čísly a často jsou velmi subjektivní. Sociálními remitencemi se rozumí veškeré nepeněžní hodnoty, které emigrant v zahraničí získá a následně sdílí se svými známými žijícími v zemi jeho původu.¹⁰⁵ Jedná se například o nápady, dovednosti, normy, hodnoty či přesvědčení. Již nabytí těchto nových poznatků je potencialem změnou pro zemi, ze které migrant pochází. Protože jsou z pohledu transnacionalismu tyto emigranti považováni stále za součást společnosti jejich původní země a udržují s ní v mnoha případech těsné kontakty, mohou zasahovat do jejího dění a měnit ji i prostřednictvím předávání sociálních remitencí.¹⁰⁶ Tento proces umožňuje mimo jiné také globalizace a s ní spojené dostupnější cestování a formy komunikace.¹⁰⁷

Působení sociálních remitencí se projevuje v různých institucích. Zpravidla prvním příjemcem sociálních remitencí bývá soukromá sféra, to znamená emigrantova rodina, blízcí známí, či přátelé a vrstevníci. Nicméně sociální remitence se mohou šířit také ve veřejných sférách. Utváří a mění prostředí či zvyklosti také ve školách, na pracovištích nebo při volnočasových aktivitách.¹⁰⁸ Proces šíření sociálních remitencí je následovný: emigrant nejprve získá určitý podnět v zahraničí, který následně prostřednictvím komunikace předá do země původu, ve většině případů někomu ze svých nejbližších. Recipient tento podnět zpracuje a následně ho může aplikovat v praxi či s ním dále

¹⁰⁴Topxhiu and Krasniqi, "THE RELEVANCE OF REMITTANCES IN FOSTERING ECONOMIC GROWTH IN THE WEST BALKAN COUNTRIES." s. 40-41

¹⁰⁵White and Grabowska, "Social Remittances and Social Change in Central and Eastern Europe: Embedding Migration in the Study of Society," 2019. s. 35

¹⁰⁶IBIDEM

¹⁰⁷White et al., *The Impact of Migration on Poland EU Mobility and Social Change*.

¹⁰⁸IBIDEM s. 71

pracovat. V dalším kroku je šířen mezi další členy společnosti.¹⁰⁹ Je důležité zmínit, že ne všechny sociální remitence jsou v původní zemi emigranta přijaty, pochopeny či implementovány. Například podle Anne White a Isabely Grabowske mají sociální remitence pravděpodobněji dopad na společnost ve větším měřítku pouze tehdy, pokud do určité míry korespondují s aktuální situací v zemi, či se týkají témat, která jsou v tamější společnosti diskutována.¹¹⁰

Také Bosna a Hercegovina těží z přítomnosti své početné diaspory po celém světě i jinak, než pouze v ekonomických souvislostech. Jak již zmiňují předchozí kapitoly, členové bosenské diaspory udržují s příbuznými ve své zemi původu poměrně úzké kontakty, a tudíž může docházet k poměrně častému transferu informací od emigrantů do Bosny a Hercegoviny. Emigrace tudíž ovlivňuje zemi i v oblastech, které nejsou ekonomického charakteru. Následující odstavce představují tyto neekonomické sféry, do kterých emigrace zasahuje.

Emigrace pomáhá například v průmyslu inovovat pracovní postupy, či technologie. V Bosně a Hercegovině jsou často zastaralé a mnohdy má země k vyspělejším technologiím omezený přístup. Prostřednictvím emigrantů, kteří v zahraničí s novými postupy přichází do styku a pracují s nimi, se tyto informace dostávají do Bosny a Hercegoviny. Tímto zvyšují povědomí o nových technologiích, což přispívá v rozvoji země například v oblastech, které jsou na nich závislé. Důležitou roli v rozvoji Bosny a Hercegoviny hrají také emigranti vracující se po nějakém čase v zahraničí zpátky domů. Nejen, že mohou předat své nabyté zkušenosti ze zahraničí domácím odborníkům, ale často si založí s pomocí úspor z ciziny svoji vlastní firmu, či podnik, kde využívají dovednosti a vymoženosti ze zahraničí.¹¹¹ Zahraniční zkušenosti emigrantů, kteří se do Bosny a Hercegoviny vrátili, pomáhají utvářet situaci také ve vládním a finančním sektoru. Minimálně 20 % zaměstnanců v bosenských finančních institucích získalo titul z univerzity v cizí zemi.¹¹² Podle Alidy Vračić se budou země západního Balkánu rozvíjet v této oblasti spíše díky adopci nových postupů a technologií ze zahraničí než inovací přicházející od domácích odborníků.¹¹³

Další neekonomickou oblastí, kterou působení emigrantů ovlivňuje, je vzdělání a školství. Prostředky, které bosenské domácnosti obdrží od svých příbuzných či známých, kteří emigrovali do zahraničí, bývají použity také na financování vzdělávání. Nicméně ne ve všech rodinách, které dostávají peníze od svých příbuzných v zahraničí, je možné peníze použít na tyto účely. Především

¹⁰⁹IBIDEM s. 71

¹¹⁰Anne White and Izabela Grabowska, "Social Remittances and Social Change in Central and Eastern Europe: Embedding Migration in the Study of Society," *Central and Eastern European Migration Review* 8 (2019). s. 36

¹¹¹Alida Vracic, "The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans," 2018, https://www.ecfr.eu/publications/summary/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans. s.13 (staženo 7. 3. 2020)

¹¹²IBIDEM s. 16

¹¹³IBIDEM s. 13

chudší rodiny používají finance, jak je již výše zmíněno, na pokrytí každodenních výdajů či běžné spotřeby. Tudíž jsou peníze, které do země přicházejí od zahraničních emigrantů používány na účely vzdělávání pouze v určitých rodinách, jejichž příjem i bez finanční pomoci ze zahraničí pokryje běžné náklady.¹¹⁴ Podle statistik, v rodinách s vyššími příjmy, které remitence dostávají, je díky finanční pomoci ze zahraničí mnohem větší pravděpodobnost, že se jejich člen bude dále vzdělávat.¹¹⁵ Tudíž, i když se jedná pouze o určitou vrstvu obyvatelstva, finanční pomoc od rodinných známých žijících v zahraničí umožňuje členům bosenských rodin studovat, častěji na vyšší úrovni než by si mohli dovolit.¹¹⁶

Peníze od emigrantů, které jsou investovány do infrastruktury, mohou pomoci zásadně měnit vzhled měst nebo vesnic. Emigranti investují například do opravy obydlí svých příbuzných, či staví obydlí ve své zemi původu, kam se později plánují vrátit. Tyto opravy, či novostavby nejen mění vzhled měst, ale upoutávají pozornost také lokálních obyvatel, kteří se modernějšími stavbami mohou inspirovat.¹¹⁷ To stejné platí u bosenských emigrantů, kteří nemovitost v Bosně a Hercegovině buď vlastní, nebo investují do lokálních projektů.¹¹⁸

Dalším z důležitých faktorů působících na bosenskou společnost jsou již výše zmíněné informace a dovednosti, které emigranti sdílí se svými příbuznými. Například v době, kdy ještě počítače nebyly v domácnosti samozřejmostí, sdíleli bosenští emigranti nové zkušenosti a dovednosti při práci s těmito technologiemi. Nejčastěji ovšem probíhá předávání nových informací a zkušeností ze zahraničí během návštěv příbuzných přímo v Bosně a Hercegovině. Mnoho emigrantů uvedlo, že sdílení zážitků, hodnot a nových zkušeností je součástí každé jejich návštěvy.¹¹⁹ Mnoho emigrantů se také aktivně zajímá o politickou situaci v zemi a diskutuje ji i se svými příbuznými v Bosně a Hercegovině. Někteří dokonce ovlivňují politickou situaci v zemi účastí ve volbách.¹²⁰ Do dění v Bosně a Hercegovině se snaží přispět také například bosenští umělci, kteří se propagují svá díla jak v zemi svého aktuálního bydliště, tak v Bosně a Hercegovině. Mnoho novinářů, kteří ze zahraničí pracují pro bosenská média, se snaží propagovat témata jako tolerance, demokracie, či svoboda slova. Také umělci či spisovatelé se snaží šířit v Bosně a Hercegovině podobná témata.¹²¹

Přestože sociální remitence neboli nápady, myšlenky, dovednosti, hodnoty, či informace, které se od emigrantů prostřednictvím komunikace se svými blízkými dostávají do země jejich původu,

¹¹⁴Nermin Oruc, Ian Jackson, and Geoffrey Pugh, "The Effects of Remittances on Education in a Post-Conflict Society: Evidence from Bosnia- Herzegovina," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2018. s. 96

¹¹⁵IBIDEM s. 100

¹¹⁶IBIDEM

¹¹⁷White et al., *The Impact of Migration on Poland EU Mobility and Social Change*. s. 82

¹¹⁸Šaćir Filandra and Damir Ljubić, *Migration from Bosnia and Herzegovina* (Sarajevo, 2013). s. 40

¹¹⁹Al-Ali, "Trans- or a-National? Bosnian Refugees in the UK and the Netherlands."

¹²⁰Filandra and Ljubić, *Migration from Bosnia and Herzegovina*. s. 40

¹²¹Al-Ali, "Trans- or a-National? Bosnian Refugees in the UK and the Netherlands."

bývají těžko kvantitativně popsatelné, jsou důležité a je třeba je v diskursu o vlivu emigrace uvádět. V případě Bosny a Hercegoviny pomáhají sociální remitence například rozvíjet povědomí o technologiích. Další neekonomické oblasti, které se díky vlivu migrantů v Bosně a Hercegovině zdokonalují, jsou například vzdělání, či kvalita infrastruktury nebo vzhled měst a vesnic.

4.3 Působení bosenské kvalifikované diaspory a akademiků

Tato kapitola se věnuje aktivitám bosenské kvalifikované diaspory a akademiků, kteří přispívají k rozvoji země především prostřednictvím šíření informací týkajících se jejich specializace.

Jak je již zmíněno v předchozích kapitolách, Bosna a Hercegovina se v rámci emigrace potýká s takzvaným odlivem mozků neboli odchodem vzdělaného a kvalifikovaného obyvatelstva do zahraničí. K tomuto fenoménu přispívají také studenti, kteří odjedou studovat na zahraniční univerzitu. Velká část z nich se po dostudování v zahraničí usadí natrvalo.¹²²

Tato vrstva obyvatel opouští zemi především kvůli vysoké nezaměstnanosti či špatné politické situaci. Do zahraničí emigrují kvůli vyšším mzdám, větším šancím na získání práce a lepší možnosti profesního rozvoje.¹²³ Odchod vzdělané vrstvy obyvatel je pro zemi ztrátou nejen z ekonomického hlediska. Kvalifikovaní lidé a akademici jsou především pro zemi procházející tranzicí velmi důležití při propagování a šíření demokratických hodnot a jsou důležitou základnou pro obsazení pozic expertů ve vládních institucích.¹²⁴

Nicméně přestože velká část vzdělaných obyvatel zemi opouští, je stále důležitým zdrojem pro její rozvoj. Kvalifikovaní emigranti mohou i po opuštění země přispívat k jejímu vývoji, pokud například udrží vazby se svými kolegy, kteří v zemi původu zůstali. Diaspora může zemi pomoci mimo jiné propojením se svými zahraničními kontakty či se zprostředkováním nových technologií či nápadů v jednotlivých oborech.¹²⁵

Podle výzkumu, který provedly autorky článku *The Scientific Diaspora as the Brain Gain Option: Exploring the Case of Bosnia and Herzegovina* (Kvalifikovaná diaspora jako možnost brain gainu: zkoumání případu Bosny a Hercegoviny), většina příslušníků bosenské kvalifikované diaspory udržuje s Bosnou a Hercegovinou pravidelný kontakt i prostřednictvím návštěv a sleduje tamější dění. Většina z dotázaných se chce účastnit dění v zemi a myslí si, že zapojení kvalifikované diaspory do aktivit probíhajících v zemi může mít na její vývoj pozitivní vliv.¹²⁶ Mnoho z nich uvádí i konkrétní

¹²²Valenta and Strabac, "The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects." s. 23-24

¹²³Sara Nikolić, Boriša Mraović, and Emina Čosić, "The Scientific Diaspora as the Brain Gain Option: Exploring the Case of Bosnia and Herzegovina," *ACIPS*, 2010. s. 8

¹²⁴IBIDEM s. 8

¹²⁵IBIDEM s. 10

¹²⁶IBIDEM s. 23

nápady, jak podpořit Bosnu a Hercegovinu. Například zapojením mladých akademiků ze země do výzkumů v institucích, které v zahraničí založili, či v případě starších akademiků návratem do země a přispěním k tamějšímu akademickému rozvoji, například prostřednictvím výuky mladších studentů.¹²⁷

Mnoho bosenských akademiků působících na zahraničních univerzitách se svou zemí původu aktivně zabývají ve svém výzkumu. Tímto rozšiřují povědomí a dostupnost akademických, často i cizojazyčných materiálů o Bosně a Hercegovině. Jedním z akademiků, který významně přispívá k výzkumu o Bosně a Hercegovině je již výše zmíněný Hariz Halilovich. Narodil se v roce 1970 v bosenské Srebrenici a nyní působí jako sociální antropolog na univerzitě v australském Melbourne a jako hostující profesor na univerzitě v Los Angeles. Podílí se také na výzkumné činnosti v Sarajevu. Ve svých knihách a pracích se zaměřuje na Bosnu a Hercegovinu v oblastech spojených s historií, migrací či sociální pamětí.¹²⁸

Dalším příkladem je akademička Dževada Šuško, která vyrostla v Německu a zde také studovala historii, kulturní antropologii a politické vědy. V současnosti je aktivní v Bosně a Hercegovině, kde je mimo jiné členkou islámské komunity a učí na univerzitě v Sarajevu. Zajímá se o postavení žen ve společnosti, islám v Evropě, či historii rozdílnosti.¹²⁹ Oba akademici s bohatými zahraničními zkušenostmi v současnosti významně přispívají svými výzkumy do akademického diskursu o Bosně a Hercegovině, a tak rozšiřují povědomí a informační zdroje o aktuálních a důležitých tématech týkajících se jejich země původu.

Bosenští emigranti mohou přispívat k rozvoji země také například členstvím v různých institucích, či politickými aktivitami. Jako příklad z historie je možné uvést například zakládání ambasad v různých světových zemích během 90. let, kdy vzešla iniciativa v mnohých případech od bosenských emigrantů žijících v dané zemi. Bosenská diaspora založila během občanské války také informační komunitu BOSNET, která zprostředkovávala zprávy o průběhu války bosenské diaspoře a diplomatům, a která sehnala právníka, jenž zastupoval Bosnu a Hercegovinu před soudem v Haagu.¹³⁰

Další část bosenské diaspory, podílející se se svými aktivitami na rozvoji Bosny a Hercegoviny, jsou akademici a kvalifikovaní lidé. Zemi mohou pomoci například zprostředkováním jejich zahraničních kontaktů, odborníkům v Bosně a Hercegovině. Bosenští akademici v zahraničí přispívají svým výzkumem o Bosně a Hercegovině k akademickému diskursu o zemi a zvyšují o ní povědomí. V neposlední řadě se bosenská kvalifikovaná diaspora podílí na dění v zemi svými politickými aktivitami. Většina příslušníků této skupiny emigrantů je se svou zemí původu

¹²⁷IBIDEM s. 30

¹²⁸“HARIZ HALILOVIĆ, SREBRENIČANIN U AUSTRALIJI, PISAC, ANTROPOLOG: “Zlodjela Činjena u Ime Srba Su Bila Čisti Fašizam, Ili Klerofašizam, Jer Je...””

¹²⁹Šuško, *Both Muslim and European Diasporic and Migrant Identities of Bosniaks*. s. 10

¹³⁰Hasić and Karabegović, *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*. s. 32-33

v pravidelném kontaktu, aktivně se zajímá o tamější dění a má zájem podílet se na rozvoji Bosny a Hercegoviny.

5. Aktivní politika vůči diaspoře

Následující kapitola stručně představuje vývoj bosenské politiky vůči diaspoře od konce válečného konfliktu v 90. letech po současnost a představuje oblasti, ve kterých může Bosna a Hercegovina spolupráci s diasporou zefektivnit. V rámci zahraničních politik zemí je politika vůči diaspoře velmi důležitá. Díky ní mohou státy navázat či upevnit vztahy se zeměmi, ve kterých se diaspora dané země nachází. Vztah a komunikace s diasporou jsou pro zemi důležité také pro, to, aby mohla využívat a těžit z informací, zdrojů a potenciálu emigrantů v zahraničí, a tímto podpořit rozvoj země. Přestože je bosenská diaspora velmi dobře organizovaná a má zájem podílet se na dění v zemi svého původu, což dokazuje například množství remitencí, které do země posílá, či humanitární pomoc, kterou zemi poskytla v roce 2014 při záplavách, bosenská vláda nebyla doposud schopna jejího potenciálu efektivně využít.¹³¹

V poválečných letech se v rámci strategie vůči diaspoře zaměřovaly bosenské mocenské struktury především na návrat válečných emigrantů. První z náznaků o snahu efektivnější a systematictější spolupráce s diasporou přišel v roce 2005, kdy v rámci Ministerstva pro lidská práva a uprchlíky vznikl Sektor pro diasporu. Nicméně i přesto nebyla politika vůči diaspoře systematická, ve většině případů se jednalo o nárazová opatření s nevalným účinkem.¹³² První iniciativa bosenské zahraniční politiky ke spolupráci s diasporou přišla v roce 2009, kdy byl navržen, leč ne odhlasován, „Zákon na kooperaci mezi Bosnou a Hercegovinou a její diasporou“.¹³³ Další z významnějších změn nastala v roce 2010, kdy došlo k uvolnění vízových podmínek mezi Bosnou a Hercegovinou a státy Evropské unie, a tudíž mohli obyvatelé Bosny a Hercegoviny navštěvovat své příbuzné v zemích Evropské unie bez víz, což podpořilo upevnění vztahů s bosenskou diasporou.¹³⁴ V následujících letech se začaly ve spolupráci mezi Bosnou a Hercegovinou a její diasporou angažovat také mezinárodní organizace, jako například Spojené národy, či Swiss Agency. V plánu, který vydalo Ministerstvo pro lidská práva a uprchlíky pro roky 2015—2018 byl již definován cíl podpořit spolupráci s diasporou s vidinou zlepšení rozvoje země. V roce 2017 přišel další návrh na posílení spolupráce s diasporou, jehož cílem bylo zlepšit právní systém a instituce a vytvořit podmínky, které by diaspoře usnadnily zemi podporovat.¹³⁵

¹³¹IBIDEM s. 210

¹³²IBIDEM s. 216

¹³³IBIDEM s. 218

¹³⁴IBIDEM s. 218

¹³⁵IBIDEM s. 220

Stejně jako v předchozích letech, tak i v současnosti probíhá propojení Bosny a Hercegoviny a její diaspory s pomocí mezinárodních aktérů. Například ve spolupráci Spojených národů, Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) a Ministerstva pro lidská práva a uprchlíky byl vytvořen program „Diaspora for Development“ (Diaspora pro rozvoj), který má za cíl vytvořit silnější vazby mezi diasporou a zemí nebo například propojit členy diaspory v jednotlivých zemích.¹³⁶ Nicméně přestože se vývoj politiky vůči diaspoře od poválečných let za přispění jak státu, tak mezinárodních aktérů výrazně rozvinul, je stále mnoho oblastí, ve kterých může Bosna a Hercegovina své diaspory využívat efektivněji. Ovšem jedním z problémů, který stojí v cestě efektivnímu vytváření politik vůči diaspoře, je nedostatek či nepřesnost dat o bosenské migraci. Tato neinformovanost může být mimo jiné jednou z příčin nedostatečné a neefektivní komunikace s diasporou.¹³⁷

Nicméně i přesto může bosenská vláda podniknout kroky na podporu vztahů Bosny a Hercegoviny a její diaspory. Jak uvádí Hariz Halilovich, obecným cílem by mělo být podporovat diasporu v tom, aby získala ze zahraničních zkušeností maximum, ale zároveň přispívala k dění a vývoji země.¹³⁸ Jedním z prostředků, jak vztahy mezi zemí a diasporou zefektivnit, je například navázání bilaterálních smluv se zeměmi, ve kterých se diaspora nachází. Nejen, že tímto stát zlepší kontrolu nad migračními toky mezi danými zeměmi, ale také může například vyjednat těmto emigrantům lehčí podmínky při návratu domů.¹³⁹ Důležité pro propojení s diasporou je také institucionální zázemí v zemi. Například Hariz Halilovich navrhuje vytvoření samostatného ministerstva či kanceláře pro záležitosti spojené s diasporou.¹⁴⁰ Velmi důležitá je také komunikace s členy diaspory, především prostřednictvím využití technologií a médií. Členové diaspory by měli mít snadný přístup k informacím z Bosny a Hercegoviny, které jsou pro ně relevantní. Také prezentace diaspory bosenskými médii je podstatná. Zležitosti spojené s bosenskou diasporou by měly být v médiích pravidelně zveřejňovány. V neposlední řadě by měla média zmiňovat také příspěvky bosenské emigrace na rozvoj země, například její investice do ekonomiky.¹⁴¹ Další z oblastí, ve které může Bosna a Hercegovina vyjít své diaspoře vstříc, je ulehčení participace na dění v zemi. Přestože je jednou z priorit bosenské diaspory zapojení se do politického života země, možnosti volit ze zahraničí

¹³⁶IBIDEM

¹³⁷Vracic, “The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans.” s. 11

¹³⁸Halilovich et al., “MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development.” s. 228

¹³⁹Vracic, “The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans.” s. 14

¹⁴⁰Halilovich et al., “MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development.”

¹⁴¹IBIDEM s. 229

jsou poměrně komplikované. Zjednodušení podmínek k registraci k volbám a snadnější a efektivnější online volby by členům diaspory usnadnily účast ve volbách.¹⁴²

Jak je již zmíněno výše, bosenská kvalifikovaná diaspora významně přispívá k rozvoji země. Bosna a Hercegovina může tento vliv podpořit například organizováním různých přednášek a častějším zapojením kvalifikované diaspory do života v zemi. Je také podstatné předávat povědomí o kultuře, jazyku a obecných informací o zemi dětem žijícím v cizí zemi, což může vláda podpořit například vydáváním učebnic pro tyto účely či sponzorováním vzdělávacích či volnočasových institucí založené například členy diaspory v cizích zemích, které se zaměřují na propagaci Bosny a Hercegoviny.¹⁴³

Poslední kapitola představila historický vývoj politiky Bosny a Hercegoviny vůči její diaspoře a nastínila oblasti, ve kterých je možné prohloubit spolupráci. Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, bosenská emigrace různými způsoby přispívá k rozvoji Bosny a Hercegoviny. Efektivní kooperace a komunikace s diasporou a využití jejího potenciálu je tudíž důležité k tomu, aby země mohla maximálně těžit z přítomnosti početné diaspory v zahraničí.

6. Závěr

Práce se zabývala vlivem emigrace na rozvoj Bosny a Hercegoviny. Na bosenskou emigraci nahlížela pohledem konceptu transnacionalismu, který vnímá emigraci nikoliv jako jednosměrný proces, kdy emigrant po odchodu ze země svého původu působí pouze na společnost nové přijímací země, ale zdůrazňuje jeho vliv jak na zemi svého původu, tak na zemi, či země, do kterých emigroval. Důvodem výběru tématu bylo především jeho nedostatečné pokrytí jak v médiích, tak v akademické literatuře. Práce nejprve představila historický vývoj bosenské emigrace od válečného konfliktu mezi lety 1992–1995, který je důležitý pro pochopení souvislostí odchodu a aktivit bosenských emigrantů vůči zemi svého původu. Poté se zaměřila také na prezentaci problému bosenské emigrace v médiích a na akademické půdě. V poslední části práce představila oblasti, které bosenská emigranti posíláním remitencí či komunikací se svými známými ovlivňují a vývoj politiky vůči bosenské diaspoře a návrhy na jejich zefektivnění.

Práce si kladla otázky, v jakých oblastech a jakým způsobem přispívají emigranti k rozvoji země. Přehled oblastí, v nichž bosenská emigranti aktivně ovlivňují situaci v Bosně a Hercegovině naznačuje, že vnímání bosenské emigrace jako jednosměrného procesu, kterým dochází ke ztrátě kapacit, je značně zjednodušující. První ze sfér, kterou emigranti svým působením ovlivňují, je ekonomika země, do níž přispívají takzvanými remitencemi, neboli penězi, které posílají do země svého původu například svým příbuzným, či známým. V případě těchto příspěvků do bosenské

¹⁴²IBIDEM s. 230

¹⁴³IBIDEM s. 230

ekonomiky se nejedná o zanedbatelné částky. Přestože někteří akademici zpochybňují vliv remitencí na rozvoj země především z dlouhodobého hlediska, remitence tvoří značnou část HDP země a pomáhají zvýšit spotřebu bosenských domácností, a tím pádem podpořit chod ekonomiky. V některých rodinách mohou být remitence použité rovněž na financování vzdělávání a umožňují tak některým studentům dosáhnout vyššího vzdělání, než by si bez příspěvku remitencí mohli dovolit. Remitence přispívají taktéž k rozvoji infrastruktury a mění vzhled obydlí a měst v Bosně a Hercegovině.

Bosenská emigrace působí i na rozvoj jiných než ekonomických oblastí země. Bosenská společnost těží z informací, nápadů, dovedností, hodnot, či norem, které emigrant v zahraničí získá a následně reprodukuje obyvatelům Bosny a Hercegoviny. Tyto takzvané sociální remitence mohou pomoci inovovat a měnit například pracovní postupy či technologie, které jsou v zemi zaostalejší.

V neposlední řadě přispívá k rozvoji země bosenská kvalifikovaná diaspora, akademici, či bosensští odborníci a experti v zahraničí. Bosna a Hercegovina může využívat jejich zahraničních kontaktů, přístupu k modernějším technologiím a informacím v oboru. Členové bosenské diaspory působící na akademické půdě významně přispívají k odbornému diskursu o Bosně a Hercegovině.

Práce došla k závěru, že přestože je emigrace z Bosny a Hercegoviny prezentována jako úbytek pracovní síly pro zemi a jako hrozba ať už z ekonomického, či demografického hlediska, je třeba v diskursu zohlednit také aktivity emigrantů, ze kterých země může těžit. Jak práce ukázala, bosenská diaspora je se svou zemí původu i díky historickým souvislostem velmi úzce propojena a má zájem na participaci spojené s rozvojem země. Pro efektivní spolupráci s diasporou a využití jejího potenciálu je klíčové pochopení skutečnosti, že emigrace přispívá k rozvoji země, a také povědomí o oblastech, ve kterých je možné z tohoto vlivu těžit. Jak naznačuje poslední kapitola, Bosna a Hercegovina své početné diasporu plně nevyužívá a v mnoha oblastech lze politiky vůči diaspoře zintenzivnit, či zefektivnit.

Jak je již zmíněno v předchozích kapitolách, navzdory aktuálnosti a závažnosti problému bosenské emigrace není toto téma jak ve světové, tak bosenské literatuře dostatečně zmapováno. Český psaná literatura a odborné články téma emigrace z Bosny a Hercegoviny nepokrývají. Je také obtížné získat aktuální a relevantní data týkající se emigrace z Bosny a Hercegoviny. Tato nedostatečná informovanost a nedostupnost dat je problematická nejen pro výzkum, ale také pro vytváření politik souvisejících s migrací a chodem země. V diskursu o emigraci z Bosny a Hercegoviny chybí především obsáhlejší literatura analyzující problém. Současný akademický výzkum postrádá především pokrytí aktuálních témat spojených s emigrací z Bosny a Hercegoviny, například odliv mozků a jeho dopady na ekonomiku a společnost Bosny a Hercegoviny či vliv migrace na ekonomickou a politickou stránku Bosny a Hercegoviny. Obsáhlejší výzkum chybí také v tématu týkajícím se vlivu emigrantů a diasporu na Bosnu a Hercegovinu. Například vliv sociálních remitencí na Bosnu a Hercegovinu na její vývoj a společnost je v akademické literatuře nezmapovaný. Dále je třeba také provést výzkum krátkodobého a dlouhodobého vlivu ekonomických remitencí na rozvoj a

ekonomiku Bosny a Hercegoviny a zmapovat efektivitu jejich využívání. V neposlední řadě je třeba rozšířit výzkum o analýzu vztahů mezi Bosnou a Hercegovinou a její diasporou, a politik, které země vůči své diaspoře praktikuje. Další výzkum v tématu emigrace z Bosny a Hercegoviny a s ní spojený sběr dat má pro zemi a její vypořádávání se s odlivem obyvatel velký přínos.

Summary

The aim of this paper was to look at the emigration from Bosnia and Herzegovina through the lens of transnationalism and hereby to point out the often omitted participation of Bosnian emigrants on the development of the country. The paper questioned to which fields do Bosnian emigrants contribute and how are those spheres influenced. The sources that were used include both media and academic articles. These sources helped to point out to the fact that the emigration from Bosnia and Herzegovina is often presented as one way process or brain drain which weakens the country and does not bring any benefits. In order to analyse the history of Bosnian emigration, Bosnian Diaspora and its influence on the development of the country mainly academic articles and publications were used. The paper concluded that Bosnian emigrants influence the situation in the country in various spheres. They significantly contribute to the Bosnian economy by sending remittances to their relatives in the country. They also distribute to the Bosnian society so-called social remittances, the values, information or norms which they gain abroad, and therefore they can spread some new ideas to the country. This influence can be seen for instance in some technical fields where emigrants can share some new methods from abroad. Since Bosnian emigrants are active in the academic field as well, they significantly contribute to the discourse about the Bosnia and Herzegovina and therefore raise awareness about the country. Finally the paper proposes that it is important for Bosnia and Herzegovina to consider this contribution of Bosnian emigrants on its development in order to cooperate with its Diaspora and use its influence effectively for the growth of the country.

Zdroje

ODBORNÉ ČLÁNKY A PUBLIKACE:

- Al-Ali, Nadje. "Trans- or a-National? Bosnian Refugees in the UK and the Netherlands," 2002.
- Al-Ali, Nadje, Richard Black, and Khalid Koser. "The Limits to 'Transnationalism': Bosnian and Eritrean Refugees in Europe as Emerging Transnational Communities." *Ethnic and Racial Studies*, 2001.
- Andrlová, Kristýna, Anna Dumont, and Erika Kastnerová. "Výkladový Slovník Migrační Terminologie," n.d.
https://www.iom.cz/files/Vykladovy_slovník_migracni_terminologie_IOM.PDF. (staženo 8. 5. 2020)
- "Bosnia and Herzegovina Migration Profile: For the Year 2017." Sarajevo, 2018.
- Čičić, Muris. "Emigration Study BOSNIA AND HERZEGOVINA." Sarajevo, 2019.
- Dimova, Ralitz, and Francois-Charles Wolff. "Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina." *The Journal of Development Studies* 51 (2015).
- Dinc, Muhammet Sait, and Kanita Jahić. "The Youth's Perception of Migration in Bosnia and Herzegovina," 2017.
- Filandra, Šaćir, and Damir Ljubić. *Migration from Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo, 2013.
- Halilovich, Hariz. *PLACES OF PAIN Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities*, 2013.
- Halilovich, Hariz, Jasmin Hasić, Dženeta Karabegović, Ajlina Karamehić-Muratović, and Nermin Oruč. "MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development." Sarajevo, 2018.
- Hasić, Jasmin, and Dženeta Karabegović. *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*. Macmillan, 2019.
- Hronesova, Jessie. "Migration from Bosnia during the War and Bosnian Diaspora," 2013.
- Kačapor-Džihić, Zehra, and Nermin Oruč. "Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report Bosnia and Herzegovina," 2012.
- Kadusic, Alma. "Migration and Demographic Changes: The Case of Bosnia and Herzegovina." *European Journal of Geography* 9 (2018).
- Levitt, Peggy, and Nadya Jaworsky. "Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends." *Annual Review of Sociology*, 2007.
- Levitt, Peggy, and Glick Schiller. "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field

- Perspective on Society.” *Center for Migration Studies* 38 (2004).
- Ljubić, Damir. “MIGRATION IN THE FUNCTION OF DEVELOPMENT.” Sarajevo, 2015.
- Maimbo, Samuel Munzele, and Dilip Ratha. *Remittances: DEVELOPMENT IMPACT AND FUTURE PROSPECTS*. Washington DC, 2005.
- Mujić, Medina, and Lajla Zaimović Kurtović. “MASOVNI ODLAZAK MLADIH IZ BIH: POTRAGA ZA POSLONOM ILI BIJEK OD STVARNOSTI?” Sarajevo, 2017.
- Nikolić, Sara, Boriša Mraović, and Emina Ćosić. “The Scientific Diaspora as the Brain Gain Option: Exploring the Case of Bosnia and Herzegovina.” *ACIPS*, 2010.
- Oruc, Nermin, Ian Jackson, and Geoffrey Pugh. “The Effects of Remittances on Education in a Post-Conflict Society: Evidence from Bosnia- Herzegovina.” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2018.
- Pere, Engjell, and Albana Hashorva. “Western Balkans’ Countries In Focus Of Global Economic Crisis.” *Economy Transdisciplinarity Cognition* 14, no. 1 (2011).
- Šuško, Dževada. *Both Muslim and European Diasporic and Migrant Identities of Bosniaks*. Boston, Leiden, 2019.
- Szaló, Csaba. *Transnacionální Migrace: Proměny Identit, Hranic a Vědění o Nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.
- Topxhiu, Rahmie Mustafa, and Florentina Xhelili Krasniqi. “THE RELEVANCE OF REMITTANCES IN FOSTERING ECONOMIC GROWTH IN THE WEST BALKAN COUNTRIES.” *EKONOMIKA* 2017 96 (2017).
- Trokić, Amela. “The Negative Long Term Effects of Remittance Inflow in Bosnia and Herzegovina.” *Analytical Journal* 5 (2012).
- “Úmluva o Právním Postavení Uprchlíků.” OSN.cz, n.d. <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprchlici.pdf>. (staženo 8. 5. 2020)
- Valenta, Marko. *Bosnian Diaspora Integration in Transnational Communities*, 2011.
- Valenta, Marko, and Zan Strabac. “The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects.” *Refugee Survey Quarterly*, 2013.
- Vracic, Alida. “The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans,” 2018. https://www.ecfr.eu/publications/summary/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans. (staženo 7. 3. 2020)
- Vracic, Alida. “THE WAY BACK: BRAIN DRAIN AND PROSPERITY IN THE WESTERN BALKANS,” 2018.
- White, Anne, and Izabela Grabowska. “Social Remittances and Social Change in Central and Eastern Europe: Embedding Migration in the Study of Society.” *Central and Eastern European Migration Review* 8 (2019).
- White, Anne. “Social Remittances and Social Change in Central and Eastern Europe: Embedding Migration in the Study of Society.” *Central and Eastern European Migration Review* 8, no. 1

(2019).

White, Anne, Izabela Grabowska, Pawel Kaczmarczyk, and Krystyna Slany. *The Impact of Migration on Poland EU Mobility and Social Change*. London: UCL Press, 2018.

Žila, Ondřej. “After Coming Home: Forms and Meanings of Return in Dayton’s Bosnia and Herzegovina,” 2019.

MEDIÁLNÍ ČLÁNKY:

“Balance Of Payments Of Bosnia And Herzegovina For 2018.” Centralna Banka Bosne i Hercegovine, 2019. <https://www.cbbh.ba/press/ShowNews/1210?title=Balance-Of-Payments-Of-Bosnia-And-Herzegovina-For-2018->. (staženo 21. 4. 2020)

“BiH Napustilo Do Sada Polovina Stanovništva.” Radio Televizija BN, 2019. <https://www.rtvbn.com/3970169/bih-napustilo-do-sada-polovina-stanovnistva>. (staženo 14. 4. 2020)

“Bosnia and Herzegovina: Youth Unemployment Rate from 1999 to 2019.” Statista, 2020. <https://www.statista.com/statistics/811689/youth-unemployment-rate-in-bosnia-and-herzegovina/>. (staženo 20. 3. 2020)

“HARIZ HALILOVIĆ, SREBRENIČANIN U AUSTRALIJI, PISAC, ANTROPOLOG: “Zlodjela Činjena u Ime Srba Su Bila Čisti Fašizam, Ili Klerofašizam, Jer Je...”” Slobodna Bosna, 2018. https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/86301/hariz_halilovic_srebrenichanin_u_australiji_pisac_antropolog_zlodjela_ch_injena_u_ime_srba_su_bila_chisti_fasizam_ili_klerofasizam_jer_je.html. (staženo 4. 3. 2020)

“Iz Štampe Izišla Knjiga ‘Bošnjačka Emigracija’ Admira Lisice.” Oslobođenje, 2020. <https://mojabih.oslobodjenje.ba/vijesti/iz-stampe-izisla-knjiga-bosnjacka-emigracija-admira-lisice/2415>. (staženo 7. 4. 2020)

“Massive Brain Drain Threatens Bosnia’s Labour Force.” TRTWorld, 2019. <https://www.trtworld.com/europe/massive-brain-drain-threatens-bosnia-s-labour-force-25503>. (staženo 7. 4. 2020)

Sandić-Hadžihasanović, Gordana. “Najviše Boravišnih Dozvola Građanima BiH Izdato Za Njemačku, Hrvatsku, Sloveniju i Austriju.” Radio Slobodna Evropa, 2020. <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-iseljavanje-najvise-u-njemacku-hrvatsku-austriju/30383293.html>. (staženo 14. 4. 2020)

Saric, Velma, and Elizabeth Herman. “Why Bosnia Has the World’s Highest Youth Unemployment Rate.” GlobalPost, 2014. <https://www.pri.org/stories/2014-10-09/why-bosnia-has-worlds-highest-youth-unemployment-rate>. (staženo 20. 3. 2020)

Vracic, Alida. “TIME FOR POLICY CHANGE ON WESTERN BALKANS EMIGRATION.” Balkan Insight, 2020. <https://balkaninsight.com/2020/01/13/time-for-policy-change-on-western->

balkans-emigration/. (staženo 1. 4. 2020)

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno

Eva Mrázková

E-mail

92599262@fsv.cuni.cz

Studijní obor

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

Zimní 2019/2020

Semestr a školní rok ukončení práce:

Letní 2019/2020

Vedoucí bakalářského semináře

prof. PhDr. Jaroslav Kučera, CSc.

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Barbora Chrzová

Název práce:

Emigrace z Bosny a Hercegoviny pohledem transnacionalismu: Bosenská emigrace nejen jako odliv mozků

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce se zabývá působením bosenských emigrantů na rozvoj Bosny a Hercegoviny. Na téma emigrace z Bosny a Hercegoviny pohlíží optikou konceptu transnacionalismu, jenž emigraci chápe jako proces, kterým emigrant působí nejen na jeho přijímací zemi či země, ale také na zemi svého původu. Mediální a akademický diskurs o bosenské emigraci je velmi často jednosměrný a nezmiňuje vliv emigrantů na rozvoj Bosny a Hercegoviny, a tudíž je podíl emigrantů na vývoji země často opomíjen. Práce uvádí oblasti, do jejichž rozvoje emigranti svými aktivitami přispívají. Představuje ekonomické remitence emigrantů a jejich podíl na rozmachu hospodářství, dále sociální remitence, které emigranti předávají svým známým v Bosně a Hercegovině prostřednictvím komunikace, a působení akademiků a kvalifikované diaspory na vývoj v zemi.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původním cílem práce bylo zaměřit se na téma emigrace a odlivu mozků z Bosny a Hercegoviny do států Evropské unie a na politiku Evropské unie vůči bosenské diaspoře. Nicméně vzhledem k obsáhlosti tohoto tématu bylo zaměření práce zúženo na aktuální téma, které je v rámci požadovaného rozsahu zpracovatelné.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

V práci jsou nejprve vysvětleny použité odborné pojmy a koncept transnacionalismu. Poté se práce zaměřuje na vývoj emigrace z Bosny a Hercegoviny od začátku válečného konfliktu v roce 1992 po vývoj ve 21. století a na charakteristiku bosenské diaspory. Následně je nastíněn akademický a mediální diskurs o emigraci z Bosny a Hercegoviny. Další kapitoly představují oblasti, ve kterých bosensští emigranti působí na rozvoj země. Poslední kapitola se zabývá politikou Bosny a Hercegoviny vůči bosenské diaspoře.

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

Szaló, Csaba. Transnacionální Migrace: Proměny Identit, Hranic a Vědění o Nich. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

Valenta, Marko, and Zana Strabac. "The Dynamic of Bosnian Refugee Migrations in 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects." *Refugee Survey Quarterly*, 2013.

Vracic, Alida. "The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans," 2018. https://www.ecfr.eu/publications/summary/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans.

Žila, Ondřej. "After Coming Home: Forms and Meanings of Return in Dayton's Bosnia and Herzegovina," 2019.

Šuško, Dževada. *Both Muslim and European Diasporic and Migrant Identities of Bosniaks*. Boston, Leiden, 2019.

Levitt, Peggy, and Nadya Jaworsky. "Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends." *Annual Review of Sociology*, 2007.

Maimbo, Samuel Munzele, and Dilip Ratha. *Remittances: DEVELOPMENT IMPACT AND FUTURE PROSPECTS*. Washington DC, 2005.

Ljubić, Damir. "MIGRATION IN THE FUNCTION OF DEVELOPMENT." Sarajevo, 2015.

Hasić, Jasmin, and Dženeta Karabegović. *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*. Macmillan, 2019.

Halilovich, Hariz, Jasmin Hasić, Dženeta Karabegović, Ajlina Karamehić-Muratović, and Nermin Oruč. "MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development." Sarajevo, 2018.

Halilovich, Hariz. *PLACES OF PAIN: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities*, 2013.

"Bosnia and Herzegovina Migration Profile: For the Year 2017." Sarajevo, 2018.

Čičić, Muris. "Emigration Study BOSNIA AND HERZEGOVINA." Sarajevo, 2019.

Andrllová, Kristýna, Anna Dumont, and Erika Kastnerová. "Výkladový Slovník Migrační Terminologie," n.d. https://www.iom.cz/files/Vykladovy_slovník_migracni_terminologie_IOM.PDF.

Al-Ali, Nadje. "Trans- or a-National? Bosnian Refugees in the UK and the Netherlands," 2002.

Podpis studenta a datum 18. 5. 2020 Eva Mrázková v.r.

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		